receptior tropologia de postulando imperio in corpus, carnem, sensum, seu ut per mansuetudinem possideatur hæc mystica terra, ut beatitudinem illam apud Matthæū *a* explanat Auctor operis imperfecti *b*, & præterea Bernardus *c*; atq; de possessione per resurrectionem Irenæus *d*, Ambrosius *e*, Chromatius *f*, Hilarius *g*, Hieronym. *h*, Leo *i*. Item, ut deferatur imperium, seu magistratus puero Dei, & filio ancillæ ipsius, idest, viro colenti Deum, & observanti matrem Ecclesiam. Lege Hugonem.

Et salvum fac filium ancillæ tuæ.) Sic iterum sese David nominat ps. 115. *k*. Vernam, seu vernaculum & servum natum vocant, quia sequitur partus uterum, & minorem libertatis spem habet. Voluit Propheta se addictissimum Deo servum hac dicendi forma profiteri, jamque inde à progenitoribus & majoribus, dominio ejusdem subjectum ut propterea suo quodam jure salutem à Domino deposcat, ut ait seu Basil. seu Theod. Ambr. *l* docet Christum puerum ac servum Dei dici, in quo matrem habet, & propter nos filius ancillæ factus est secundùm formam hominis. Ait verò etiam *m* hanc Christi gloriam esse: quia servitutem suscepit in corpore suo, ut libertatem omnibus redderet, & servi peccati esse desisteremus. August., Arnobius, & alii hoc loco ancillam, cujus Christus filius est, Mariam interpretantur, quæ ita seipsam humillimè cognominavit *n*. Quid si Christus synagogæ, quæ in servitute generabat, & in Agar præfigurabatur, filius dicatur secundùm carnem? Paganæ quoq; filium, tametsi postea factum Christianum, August. ancillæ hic filium simili mystico sensu exponit, quia idolorum servitus maxima servitus est. Sed honori ducit sibi Christianus servus Dei dici, & Christiana serva & ancilla sicut Agatha gloriosè tyranno respondebat: & Ecclesia tota Dei & Christi vocari solet ancilla. Et servi sumus, & ancilla sumus, ait alibi August. *o*, quia Deus & Dominus, & Domina est. Ancilla sumus, quia Ecclesia sumus, servus, quoniam populus: ille Domina, quia *virtus & sapientia Dei p*: & ancilla magnā dignitatem invenit apud Deum, quoniam uxor facta est; interim tamen sponsa, donec veniat ad amplexus spirituales, ubi securè perfruatur eo, quem dilexit, habens arrham magnā, sanguinem sponsi. Hanc porrò claram Prophetæ illuminationem non audeo tam asseveranter, sicut Ayguan. facit, appellare, quia non solum precognoverint Christi mysteria passionis & resurrectionis, sed etiam hic prævideris responsionem, quam Virgo Maria erat Angelo datura, dicens, *Ecce q ancilla Domini.* Quantam illa sic loquendo humilitatem declaraverit, demonstrant Greg. *r*, Ambr. *s*, Emissenus *t*, aliusve Beda *u*. Nullius quidem, dum orabat Christus ut homo, præter suum meritum fortassis interponebat apud Patrem, ad facilius impetrandum cum sufficientissimum ipsius esset: quin tamen summa illa matris humilitas plurimum valere potuerit dubitari non debet, si eam ille interposuisset. Dum se talis ancillæ filiū nominavit salvari petens, idest, resuscitari sic voluit commendare potentiam Dei, qui posset jure suo quidquid vellet, facere, quemadmodum quum se Maria ancillam esse respondit, ut observavit Theophylactus *x*. Admonet August. tamen hoc loco ita Christum ancillæ filium, & in forma servi à Patre resuscitatum, ut ipsemet se ipsum quatenus Deus suscitaverit, prout prædixerat sub typo *templi excitandi y*. Addo etiam secundùm naturam humanam sed instrumentaliter, suæmet resurrectionis caussam physicam extitisse. Sed hac de re alibi plura *z*.

a cap. 5. 4. b Homil. 9. c Serm. 1. de omnibus sanctis. d lib. 5. c. 9. e l. 5. in Luc. f in Matt. 5. g ibid. h ibid. i Serm. de omnibus sanctis. k vers. 16. sect. Hebr. l lib. 5. de fide, cap. 3. m Epist. 8. n Luc. 1. 38. Sensus mysticus. o in Ps. 122. p 1. Cor. 1. 24. q Luc. 1. 38. r 18. Moral. c. 35. & libr. 9. epist. in 61. s in c. 1. Luc. t ibid. u ibid. x ibid. y Ioan. 2. 19. z in Act. c. 1.

Vers. 17.) Fac mecum signum in bonum, ut videant, qui oderunt me, & confundantur: quoniam tu Domine adjuvisti me, & consolatus es me.

Sensus loci.

OPtat in fine præclarum aliquod edi favoris divini erga se signum, ut eo viso inimici confundantur, & intelligant frustra illos cuncta contra ipsum conatos, ne ad regnum destinatum perveniret, idve conservaret quū è contrario per singulare quoddam auxilium, Deus de omni persecutione liberatum consolatus eum fuerit, & in regni gloria collocaverit, atq; confirmaverit. Juxta mysticum sensum de Græcis Didymus *a* illud interpretatur *signum* partus Virginei, quod scripsit Esaias *b*, & fuit toti humano generi in bonum, & ad auxilium atq, consolationem. Ex Latinis August. aliiq; *signum Jonæ* nominant, hoc est, resurrectionis Christi post triduum *c*, & suo deinde tempore etiam nostræ, quando in judicio iniqui confundentur perniciose, qui modo confundi nolunt salubriter, & vel sero invitque sese insensatos agnoscent ac pronuntiabunt *d*. Arnobius & Hieron. hi nimirum, quos sic appellitant, exponunt de signo crucis, quo nos munitos adversariæ potestates videntes fugiant confusę, & descendant à nobis, talisq; signo tutati atque ejus præsidio muniti, mereamur ab omnibus diaboli insidiis liberari. Nyssenus *e* interpretatus est eodem pacto locum istum de signo crucis, atq; verus Hieron. *f*, qui ad idem citant ps. 4. *g* & 59. *h de signato super nos lumine vultus divini, & data metuentibus significatione, ut fugiant à facie arcus.* Potest quarto Christus totus intelligi, quem petat Propheta venire; quia *natum* Angeli, & *infantem pannis involutum* numinaverunt *signum i*, quod attulit quidem gaudium pastoribus *k*, & Magis *l*; sed *turbavit Herodem, totamque Jerosolymitanam civitatem m*, unde postea tot infantum est cædes *n*: & Simeon id appellavit *signum, cui contradiceretur o*. Quintum signum tropologicè Hugo peti dicit circa Prælati electionem, ut *ostendat Deus, quem elegerit p*, & Pater ostendat *potentem in opere & sermone q*; Filius sapientem, Spiritus sanctus benignum. Addit sextum in quolibet justo ut ejus justitia, operaque bona improbos etiam salubriter confundant: *Ego, & pueri mei*, ait Esaias *r* in persona Christi, *in signum & portentum Israel à Domino.* Distinguit etiam quinque, quæ Deus circa suos facit, *ut signet Spiritu promissionis sancto s*: demonstret, *ac spectabiles reddat super alios t*: confundat dæmones ac homines impios, quam Michæas *u* vocat *inimicam confusione opertam*: adjuvet contra eosdem, & *consoletur ad molestias perferendas x*.

Postremo aic dæmonem signare suos *charactere bestiæ y* qui est superbia: collocare in tenebris ut liberiùs peccent vacentq; *operibus infructuosis tenebrarum in occulto z, caliginem observantes a*: efficere ut odio & invidia persequantur alios, ut Josephum fratres persecuti sunt *b*: *ut propinquos crudeliter abjiciant c*, negentq; auxilium: *ut sint consolatores onerosi d*, neq; consolentur ut decet; unde tandem ipsimet vera privati consolatione desperent, & confundantur. Septimum signum optimum, & quasi tessera, ut loquar Tertullianicè, charitas est, atq; dilectio, qua dignoscendos maximè discipulos suos Christus *e* dixit. Tertull. *f* meminit ejusmodi, vel maximè dilectionis operationem Christianis notam inussisse penes quosdam, quum dicerent: Vide, ut invicem se diligunt; ipsi enim invicem oderunt: & ut pro alterutro mori sint parati. Greg. *g* disputans de signis miraculorum, eisq; merito præferens hoc signum charitatis, ad hunc modum piè loquitur. Unum vero Dominus nobis signum dedit, de quo & vehementer gaudere & electionis gloriam in nobis possimus agnoscere, dicens *h*, *in hoc scietur, quia discipuli mei estis, si dilectionem ad invicem habueritis i*. Quod signum Propheta requirebat, cum diceret; *Fac mecum Domine in signum bonum, &c.* Hieron. *i* interpretari simul hunc locum videtur de signo (ת) *thau*, de quo Ezechiel *k*, hoc est, de cruce, una cum *sanguine, quo sunt signatæ domus Hebræorum in Ægypto l*, præterea de signo illo Incarnat. quod Achaz regi datum est *m*; quod promissum, nempe diu ante Esaia, dicit hic deprecari Prophetam nostrum, sic de eodem alibi loqui *n*: *Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant à facie arcus*: hoc nobis signum, scilicet crucis, ad Patrem ascendentem Dominum dereliquisse, sive in nostris frontibus posuisse, ut liberè diceremus *o*, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Citat prætetea Simeonis prius indicata verba: item Christi, qui ipse, inquit signum est, prædicentis *signum filii hominis*, quod est crux ipsius, *appariturum in cælo p*; hoc deniq; sibi velle quod scribit Esaias *q*, *& erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur*; item *r*, *& ponam in eis signum, &c.* De signi crucis expressione nosse plura si cupis, adi potissimum Gretserum nostrum in opere de cruce *s*, & Jodocum Coccium in thesauro Catholico. *

Fac mecum signum in bonum.) Hieron. *in bonitate*. Inserunt, *Domine, fac mecum Domine*, Psalter. Romanum, & Cassiodorus: alibi etiam idem Hieron. *t*, atque Gregor. *u*. Legit autem, *in bono*, idem Cassiodorus & Arnobius. Sed εἰς ἀγαθὸν, & לטובה *letovah* requirunt accusandi casum. Sensus est, ut edat Deus signum externum, porrentum, prodigium, quo re ipsa declaret favorem suum, & insigniter benefaciat. Vel, ut præsagitionem quamdam in animum inferat futuræ liberationis, ut bene ominari & augurari possit, ac sibi voti sui felicem exitum polli-

a cit. Agel. b cap. 7. 14. c Matt. 12. 40. d Sap. 5. 4. e lib. cont. Jud. cap. de consignando. f in c. 66. Es. g vers. 7. h vers. 6. i Luc. 2. 12. k ibid. l Matt. 2. 3. m ibid. n ibid. v. 16. o Luc. 2. 34. p Act. 1. 24. q Luc. ult. 19. r Cap. 8. 9. s Ephes. 1. 13. t 1. Par. 17. 17. u cap. 7. 10. x 2. Cor. 1. 4. 6. y Apocal. 14. 16. 17. z Eph. 5. 12. a Job. 24. 15. b Gen. 37. 18 & seq. c Prov. 11. 17. d Iob. 16. 2. e Ioh. 13. 35. f Apolo. c. 39. g lib. epist. in 58. h Ioh. 13. 35. i in Esa. 55. & 66. k cap. 9. 4. l Ex. 12. 13. m Es. 7. 14. n Ps. 59. 6. o Ps. 4. 7. p Mat. 24. 30. q c. 55. v. ult. r cap. 66. 19. s lib. 4. * Tom. 1. lib. 2. art. 9. t in c. 55. Es. u lib. 9. epist. in 58.

liceri. Hac equidem psolani auctores formula utebantur in precationibus, ut quæ precabantur, eventura sibi certò affirmarent. Exempla Brissonius *a* collegit in Romulo *b*, postulante σημεῖα οὐράνια φανῆναι καλά, *signa cœlestia ostendi bona*: in augure, qui Numæ jussu consulebat, petens à Jove, ut ejus signa certa ac clara forent inter eos fines, quos fecerat *c*: in solemni illa prece Virgiliana *d*,

Da Pater augurium,
Et *e*, — *Sydera cœlo,*
Dextra feras.
Et *f*, — *Hac omnia firma.*

nempe quod arsissent comæ innoxia flamma Ascanio *g*, & postea, intonuit lævum, & de cœlo stella lapsa est *h*.

Seù *i*, — *Dii numine firment.*
Vel *k*, — *Numina firma.*

Similia refert ex Silio Italico *l*, Valerio Flacco *m*, Marcellino *n*, Cicerone *o*. Adjice sibi ob jam accepta signa gratulantem Ovidium *p*.

Quod precor eveniet, sunt certa oracula vatum,
Nam Deus optanti prospera signa dedit.

Item *q*,

Eveniens, dedit ipse mihi modo signa futuri
Phœbus, & à læva mæsta volavit avis.

Quando, & quatenus petere à Deo signa liceat, alibi *r* disputavi. Deus ipse *impium Achaz petere jussit s*; lege B. Thom. *t*. Quum sub Antiocho *per universam Jerosolymorum civitatē viderentur diebus quadraginta per aera equites discurrentes, &c. omnes rogabant in bonum monstra converti u*. Quocirca meritò fieri signa in bonum hoc loco postulatur. Est enim, inquit Euthymius, signum in malum, quale quod *posuerat Deus in Cain x*: & Nicephorus Ægyptiacas plagas vocat σημεῖα ... ἐπίπονα, ὀλέθρια, *signa mala, exitiosa, laboriosa, exterminativa*. At non tam erant hæc signa in malum, aut mali, quam res ipsæ malæ: signum in Cain qualecumque tandem fuerit, sive littera fronti impressa, sive facies torta, & aspectus truculentus, sive assidua motitatio & quassatio corporis cum quadā vultus ac mentis consternatione, indicebat quidem illius malitiam: at non ita propriè dici debebat in malum, saltem ipsi, quia ceteros monebat, ne inscii peccarent, eum occidendo. Hugo in pronomine (*meum*) spectat cooperationem Christi circa suammet resurrectionem: quam per signū hoc loco intelligit, cum aliis. Prius dixi causam principalem cum aliis personis divinis Christum, ut Deus erat, fuisse: instrumentalem præterea secundùm naturam humanam. Versiculi istius partem hanc pro symbolo usurpavisse Pontifices produntur Eugenius III. Innoc. III. Greg. IX. Urban. IV. Innoc. VI. *y*.

Ut videant, qui oderunt me.) Hebraicè & Græcè non est, *ut*, sed *&*. Non differt sensus. Apollinarius vero exposuit caussaliter,

Ὄφρα τεῦ ἀχνυθῶσιν ἀνάρσιοι εἰσορόωντες,
Ut mei confundantur hostes conspicati.

Emphasin habet *videndi* verbum utrovis modo, sive de illis usurpetur, qui adversariorum casum vident, sive de adversariis, qui eorum, quos persequebantur, prosperitatem, quam evertere frustra conati fuerint. Notatum est id frequenter in præcedentibus psalmis. Tale quoque illud *z*, *peccator videbit, & irascetur.*

Et confundantur.) Sæpissimè deprecatur in ps. David in confusionem à se, & ut ea sui afficiantur hostes: & Ecclesia frequentat idem in officio divino, quod me memini aliàs admonuisse. De bona confusione, *quæ adducit gloriam a*, & quam optet Propheta vel Christus improbis, est sensus tropologicus multorum. Malam quoq; in dæmonibus Niceph. affert: ob nobis communicata gratiæ charismata.

Quoniam tu Domine adjuvisti me, & consolatus es me.) Euthym. notat hyperbaton: sicq; evolvit; Videant, qui oderunt me, quod tu Domine adjuvisti me, & consolatus es me: & sic confundantur veluti devicti ac superati. Quo pacto, inquit, ὅτι non caussaliter, sed enuntiativè sumetur. Adjutorium hujus præsertim temporis est: consolatio futuri: in præsenti tamen etiam tempore consolatur nos Deus in omni tribulatione nostra, ut possimus sustinere. Spectatur item adjutorium, ut benefaciamus; consolatio ut mala perferamus: illud, ut necessarias tibi virtutes habeas, hoc, ut alia dona in aliorum utilitatem, quętibi ipsi *spem, gaudium, coronam gloriæ* afferat *ante Dominum b*: primum circa opera præsertim saluti necessaria; secundum circa ea quoq; quæ vocantur supererogationis: vel in iis, quæ pertinent proprio magis modo ad naturam, adjutum se dicit: consolationem cœpisse in illis, quæ ad gratiam: postremo unum assignari potest veteri, alterum testamēto novo. Appellat Rickel. versiculum istum dulcem, amorosum, blandisonum, & ineffabilem virtutem illius: sed & totum psal. divina dulcedine, sancto fervore, spirituali jucunditate, & admiranda devotione redundare, quem deceat nos cum mentali sapore, cum magna lætitia, cum attentione præcipua decantare.

a lib. 1. de formulis p. 69. & seq. b Dionys. Halycal. l. 11. c Livius l. 1. Plu. in Numa. d Æneid. 3. e 4. Æneid. f 2. Æneid. g Ibidem. h Ibidem. i 12. Æneid. k 8. Æneid. l lib. 4. & 16. m lib. 3. n lib. 23. o de divina. p 2. de Ponte eleg. 1. q in Ibid. r in Act. c. 1. s Esa. 7. 11. t 2. 2. q. 97. a. 2. u Mac. 5. 2. 3. 4. Signum in malū quid. x Gen. 4. 15. Quale fuerit signū in Cain non certo constet. y Alphonsus Ciacconus in vita. z Ps. 111. 10. a Eccles. 4. 25. b 1. Thess. 2. 19.

PSALMUS
OCTOGESIMUS SEXTUS.

1 Filiis Core, Psalmus Cantici.
FUndamenta ejus in montibus sanctis.
2 Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.
3 Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.
4 Memor ero Rahab, & Babylonis scientium me.
Ecce alienigenæ, & Tyrus & populus Æthiopum, hi fuerunt illic.
5 Numquid Sion dicet: Homo, & homo natus est in ea: & ipse fundavit eam Altissimus?
6 Dominus narrabit in scripturis Populorum & Principum: horum, qui fuerunt in ea.
7 Sicut lætantium omnium habitatio est in te.

Titulus & Argumentum.

Vers. 1.) Filiis Core, Psalmus Cantici.
Fundamenta ejus in montibus sanctis.
Vers. 2.) Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.

DE filiis Core, & de psalmo Cantici actum satis aliàs. Nec refert quod Aquila, & Symmachusque imitatus Hieron. habeant in genitivo τῶν υἱῶν, *filiorum*. Titulus Chaldæus est (*Per manus filiorum Core dictus est hymnus, & canticum fundatum in ore patrum priscorum.* Sed quatuor dictiones ultimæ pertinent ad textum, cum quo sic titulus necti posset: iste psalmus est cantici aut laudationis, cujus fundamenta, idest, argumentum figitur, consistitque, ac versatur circa civitatem constructam in montibus Moria & Sione, ubi templum, ac sanctuarium erectum est. Ita sentiunt Hebræi, ac Hebraizantes, qui psalmi textum non ordiuntur, nisi à vers. 2. Hi audiendi non sunt contra receptum Ecclesiæ usum, quæ principium inde ducit (*Fundamenta ejus &c.*) Neque ita certum est psalmorum titulos à Davide ipso editos esse. Nihil autem obstat pronomen (*ejus*) ut postea dicemus. Continet psalm. laudem civitatis Jerosolymitanæ supra celebriores alias Urbes; regionesque quod illius fundamenta, & portæ eximiæ sint, & ad eam confluant undiq; gentes omnes, summa cum lætitia; maxime vero, quoniam abundet insignibus, pietate, & sapientia viris, & quod caput est, eumdem civem habitura videatur, qui conditor ipsius, ac parens est, videlicet Deum, seu Christum, cujus nativitatis monumentum in tabulas descriptionis referatur. Quæ laus ipsa multo excellentius convenit in mysticam Jerusalem tum militantis Ecclesiæ, tum triumphantis. Recitat hunc Ecclesia psalmum in officio de Circumcisione Domini, & B. Virgine, & de Dedicatione. Athan. in tractatu, seu epistola de psalmis ad Marcelinum ait in hoc psalmo agi de Christi Incarnatione, prætereaque de dissidio, quod Catholicæ Ecclesięcum schismatibus est, si quis id cupiat dignoscere

& ea confundere. Brevem numero verborum, magnum A pondere sententiarum vocat Augustinus psalmum istum ut qui agat de cœlesti Jerusalem, seu civitate spirituali, quæ est Ecclesia, cujus pars militat in terris, pars triumphat in cœlis, & commendatur in isto psalmo, secundùm præsentem statum, & futurum, prout innuunt vocabula psalmi, & Cantici. Laudatur Ecclesia, quòd sit fundata in montibus sanctis rerum, & personarum: prælata Synagogæ: celebrata scripturis utriusque Testamenti: amplificata per omnes gentes, orbemque: habens Auctorem suum Dei filium incarnatum: continens legem Evangelicam: proponens pro fine lætitiam felicitatis æternæ. Laudatur item Ecclesiæ ædificium, ut Burgensis distinguit, à fundamentis, portis, & ab aliis partibus, quæ comprehenduntur illis verbis (*gloriosa dicta sunt de te*) quasi nequeant satis exprimi: item à multiplicatione civium ex omni natione: ab ædificatore seu conditore, qui est Deus, & homo: à lætitia inhabitantium in ipsa: à capacitate: quæ tanta est, ut omnes electos lætanter in se recipiat. Nec desunt, qui pro numero septem psalmi versuum, totidem in eo revelationes Davidi factas de Dei B gloriosa civitate afferant: nempe, in quibus rebus fundata sit Ecclesia, idest, in montibus sanctis: quantopere illam Deus, desponsando naturam humanam sibi per incarnationem, dilexerit magis quam Synagogam: quàm sit futura Ecclesia ampla, complectens Gentiles: quod in ea sit implendum Incarnationis mysterium: quod in ea carnem Deus accepturus sit, eamdem fundaturus, utpote Auctor gratiæ, gloriæ, sacramentorum: quod lex Christi promulganda sit: quod beatitudo sit finis ipsius.

Sensus lit. *Fundamenta ejus, &c.*) Civitatem novam in spiritu sub typo Jerusalem meditatur, canitq; firmiter fundandam in fundamentis sanctis, videlicet in fide, pietate, dignitate, potestate, sublimibus Apostolis, atque in altissimis cœlis, quia Beatorum sedes, domiciliumq; in supremo cœlorum est, quod appellant Empyreum, & Paulus *a*, *fundamenta habentem civitatem.* Ut iusq; ait portas multas, & munitissimas fore, per quas pateat omnibus additus ex omni gente, ac loco: diligi autem illas portas à Deo, atq; civitatem duplicem maximo, & majore favore, ac beneficiis affici, & ornari, quemadmodum, & Sionem terre- C nam, sive Jerusalem præ aliis habitaculis Israelitici populi sibi Deus idem delegerat in magis peculiarem, caramq; habitationem, & Hebr. ac Synagogam in populum singulariter dilectum, qui typus tantùm tamen erat Christiani populi, Ecclesiæq; quam absque comparatione longe magis dilexerit. Itaq; possumus hic intelligere, vel civitatem in Sione constructam, vel populum, qui frequentior habitabat; mysticè verò Ecclesiam, populumq; Christianum, *qui prodiit initio de Sione, ac Jerusalem b*, & ad Jerusalem novam cœlestemq; matrem electorum destinabatur. Possent item sumi montes, super quibus jacta sunt Ecclesiæ fundamenta, præter Sionem, ille, in quo habitus est longior Christi sermo *c*, mons Thabor, ubi *transfiguratus est Christus d*, mons Oliveti frequentatus à Christo orationis gratia præsertim postremæ agonialis *e*, & unde *ascendit in cœlum f*, *Ecclesiæ fundamentum Christum* nominat Apostolus *g*, sed & *Apostolos cum Prophetis h*, ac illos in Apocalypsi *i*. Joannes & Christus ipse *fundatam dixit supra firmam petram k*, *adversus quam portæ inferi non prævaleant l*. Gregorius *m* accuratè persequitur comparatione D Apostolorum cum fundamentis, quæ hic exprimuntur, & apud Job *n*: in singulari autem numero fundamentum de Christo dici, quia ipse est fundamentum fundamentorum, quippe origo inchoantium, & constantia robustorum. Favet etiam Nicolaus Papa III. in decretalibus *o*. Hoc etiam hic docet Arnobius de unico fundamento fundamentorum, qui & *Rex regum, Dominus dominantium*, Sanctus sanctorum est, ac de pluribus fundamentis aliis. Christiparam adhuc Hugo civitatem hanc esse ostendit in montibus sanctis habentem fundamenta, hoc est, in Patriarchis, Prophetis, Regibus, ex quibus originem traxit *p*. Fundamenti proprietates versibus contentas demonstrat in Christo reperiri.

Sustentat saxis, sine vento, luce, ruina:
Odit aquas, pondus non sentit, forte, latens, stat.

Alias, quæ conveniunt civitati, applicat B. Mariæ.
Rex, præsul, populus, defensio, templa, domus, lex,
Fons, schola, ludus, opes, commercia, pax, cibus arma.

a Hebr. 11.10. — Sensus mysticus. — b Esa. 2.3. Act. 1.4. — c Matt. 5. & seq. — d Cap. 17.2. — e Cap. 26.39. — f Actor. 1.12. — g 1. Cor. 3.10. — h Eph. 2.20. — i c. 21.14.19. — k Mat. 7.25. — l cap. 16.18. — m 28. Moral. cap. 6. vel 9. — n cap. 38.4. — o de elect. cap. fundamenta. — p Matt. cap. 1. & seq.

Deniq; accommodat ad ordinem religiosum, qui in montibus arduæ conversationis fundatur, *habetq; fundamenta omni lapide pretioso virtutum ornata*. Nugæ sunt Hebr. tempore Messiæ elevandum Sionem montem in altum, extra portatis ad eum tribus aliis magnis Sinai, Tabor, Carmeli, quibus imponatur, civitasque supra, tamquam, ut Poeta loquitur, Pelio Ossam *r*, & Ossæ Olympum, hocque velle Esaiam *s* vaticinantem; quod *erit in novissimis diebus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super omnes colles*. Lege Lyran., Ayguan., Nebiensem.

Fundamenta ejus.) Hieronymus, *fundamentum ejus*, legit nimirum, ut nunc est יסודם *jesudatho*: alii in plurali יסודתו *jesudotho*. Quum autem pronomen (*ejus*) Hebraicè sit masculinum, ut & Græcè αὐτῶ, quod potest neutrum esse, negant nonnulli referri ad Sion, aut ad civitatem, quæ sunt generes fœminini, quod Latini tamen multi dicunt. Quamvis, ut Genebrardus monet, interdum sint quoque masculina Hebræa urbium nomina, generisque mutatio non sit rara in scripturis. Apud Michæam *t* epithetum Bethelehem masculini generis est צעיר *tsahhir*. Euthymius, Nicephorus, Basilius, Theodoretus referunt ad Christum, qui fundamenta sua, idest prima fidei dogmata jecit in montibus, h. e. in mentibus Apostolorum. Aliqui ad Deum, qui sibi montes sanctos in quibus urbem suam regiam Jerusalem, templumque fundaret, selegerit. Sic Appollinarius,

Οὔρεσιν ἀχράντοισι θεμείλια καλὰ θεοῖο,
Montibus immaculatis fundamenta pulchra Dei.

Jansenius ad populum, quia civitas de qua hic mentio est nihil aliud est quam populus. In Commentario crediti Hieron., vel ad Ecclesiam, vel ad Deum. Postremò, ut prius retuli, quidam ad psalmum, cujus fundamentum jactum sit in montibus sanctis, & agat de Jerusalem, quæ fundata erat in Sion, & Moria, seu in bicipiti monte, velutique bicorni. Probabiles omnes opiniones, verum nulla compellit nos admittere hæc, & sequentia tria vocabula pertinere ad Titulum. Oratio ista abrupta, ut August., Arnobius, & alii Latini docent, indicat Prophetam multa secum antea in silentio parturivisse, & cum clamavisset ad Dominum, erupisse etiam in aures hominum. Exponunt de civitate: tu de aliis quoque quæ attigit, prout libebit. Amantium hoc est, ex abrupto loqui, seseque etiam ab aliis intelligi existimare, ut quum sponsa primis Cantici *u* verbis postulavit ut *oscularetur eam osculo oris sui*, s, cujus non expressit nomen: & Magdalena hortulano dixit, *Domine x si tu sustulisti eum: &c.* August. alibi expendens relativum absolutè positum, cui non apparet quid respondeat, incertum dicit esse an hoc loco intelligatur Dominus, vel civitas; quia verò pronomen est αὐτῶ neutrius generis, ut ait ipse, colligit intelligere non fundamenta Sion, sed fundamenta Domini, i.e. quæ constituit Dominus, de quo dictum est, *Ædificans Jerusalem Dominus*. Sed quod de differentie generis docet, antea respondi, & hoc loco idem Augustinus interpretatus est civitatem Sion, ut & in Epitaphio Paulæ Hieronymus *y*. De arcanis fundamenti notionibus legendus Arias Montanus *z*, pro firmitate in omni negotio, pro consilio, pro Principe, pro Christo.

In montibus sanctis.) Aquila, ἁγιαστῖν, *sanctificati*. Paraphrastes mysticè patres priscos *montium sanctorum* vocabulo exponit: alii res alias, de quibus memini. Auctor item operis imperfecti *a* per *montes sanctos* vult designari scripturas Apostol. aut Prophetarum, sicut in alio ps. *b*, *illuminans tu mirabiliter à montibus æternis*. Hieron. *c*, eos intelligit, qui in Dei servitute virtutibus profecerunt: præterea *d*, aut Angelos, aut Prophetas, sicut & illos, *in quos levamus oculos, ut inde veniat auxilium nobis e*. Bern. *f*, Angelos cives civitatis, quæ una est in cœlo, & in terra, ex parte peregrinans, ex parte regnans. In omnibus montibus quorumvis ordinum sanctorum civitas, cum qua comparatur Maria, sicut & in ps. 47. *habere fundamenta* dicitur, quasi respectu gratiæ, & sanctitatis illius: imo loco sit aliorum omnis gratia, sanctitasq; Hoc sensu diligere censetur portas sive portam soli perviam Deo, & comprehensibilem ingressum etiam in hanc vitam, & ex eadem egressum plusquam aliorum omnium Sanctorum vitam mortemque de eadem gloriosa prædicantur, & narrantur in scripturis divinis, quæ proponuntur in utilitatem omnium populorum: præcipuum est

p Apocal. 21.19. — Nugæ Hebræorum. — r Virg. 1. Georg. — s cap. 2.1. — t cap. 5.2. — u Cant. 1. — x Joan. 20.15. — y Epist. 36. — z lib. de arcano serm. cap. 90. — a hom. 46. & 49. — b Ps. 75.5. — c in c. 14. Esa. — d in c. 4. Michea. — e Ps. 120. — f Serm. 33. in Cant.

est quod homo, idemque Deus, qui condidit, & funda- A vit eam, in ea natus est, *& qui creavit, requievit in tabernaculo ipsius a*. *Pulchra* describitur in Cantico *b*, *suavis & decora, sicut Jerusalem*, non exterius modo, sed ac præcipuè quidem, interius: tum verò etiam *secundum portas*, idest, ob virginei partus decorem. R. Samuel Marrochianus ex Judæo Christianus *c*, scribit esse publicam Christianorum doctrinam, quod ad fundatam Sion dicet homo, & homo natus est in ea, & ipse qui est, fundavit eam, ut Maria sit civitas, & homo natus ita appelletur absolutè, non talis, vel talis Israelita, ut intelligatur quod filius Mariæ non fuit umquam in lumbis alicujus hominis. Ad litteram sunt Sion, & Moria, quibus imposita erat civitas Jerosolymitana, præter alios circum eamdem montes. Unde etiam canitur *d* quod *montes erant in circuitu Jerusalem*. Haud enim procul existebat ad Orientem mons Olivarum: ad Austrum mons offensionis, *ubi Salomon excitavit idolum Chamos e*: ab Occidente ager fullonis, terminatus in montem Geon urbi imminentem: in latere Aquilonari inter Austrum & Ortum mons, in quo tempore Machabæorum castrum constructum est. Immò B Judæa tota montana est, & *montana Dominus possedisse* scribitur *f*, tametsi quædam peculiariter vocabantur *montana Judææ g*. Idcircò Philisthæi, aliæque gentes vicinæ Deum verum à Judæis cultum, nominabant contemtim *Deum montium, & Dominus h*. Algarizam vetustiore vocabulo dictam volunt aliqui *i* Jerosolymam, hoc est montem excelsissimum. *Civitas Regis magni erat fundata exultatione universæ terræ k* summi nominis samæque apud omnes: abundans sapientissimis, ac sanctissimis principibus, multò magis quam Roma, cujus quot Senatores, tot se vidisse Reges Cyneas Pyrrho retulit reversus ex legatione. *Perfecti decoris gaudium, & exultatio* à Jeremia *l* nominatur. Verum de his, & aliis dictæ civitatis laudibus egimus hinc inde aliquoties in hoc opere, legique possunt præter Adrichomium, & alios hagiotopographos, ac Vil- C lalpandum *m*, Josephus *n*, Plinius *o*, Cicero *p*, Hieron. *q*; Ut autem typus erat Ecclesiæ, colligimus visibilem, & conspicuam Ecclesiam esse, quam & Christus *supra montem positam* appellavit *r*. Exaggerat August. *s*, istam comparationem contra Donatistas, & aliam de *lucerna super candelabrum t*. Non est operta, inquit, Ecclesia, quia non est sub modio, sed super candelabrum; & de illa dictum est. *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Sed Donatistis operta est, quia audiunt tam lucida, & manifesta testimonia, quæ illam toto orbe esse demonstrant, & malunt clausis oculis in montem offendere, quam in eum ascendere, qui quum esset *lapis præcisus de monte sine manibus, crevit & factus est mons ingens, & implevit universam terram u*. Auctor *x* operis imperfecti hoc idem affirmat de præsenti loco, dum illam tractat similitudinem de ci- D vitate supra montem posita. Quod etiam *fundata in montibus* dicitur, *& habere portas*, nempè *confortatas seras portarum y*, significat eam esse *firmamentum & columnam veritatis z*. Omitto montes tenebrosos & corruptos, de quibus Hieron. explanans Esaiæ c. 13. cui Propheta similis hac in re, tum Jeremias capitem 13. tum in 4. Zacharias, per quos montes, licèt mysticè intelligere idololatriæ errores, & legis obscuritatem. Rutilius Benzonus in locupletiore commentario istius psal. c. 5. rationes, ob quas Ecclesia dicatur *fundata in montibus sanctis* numerat 14. quia majestatem quamdam montes præ se ferunt idonei sunt ad res promulgandas; magna ex his utilitas capitur: in illis tuta commoratio: bellatores ibi aptiores: illic refugium: iidem locorum termini designari solent: denotant fœcunditatem ac felicitatem; illuc evocantur alii & congregantur: per eos provinciæ populique disterminantur: ampli sunt, alti, antiqui, rerum in eis gestarum memoria celebris: ornatum ac venustatem orbi afferunt: Dei providentia peculiaris in eis resplendet. Hæc ille fusius, quem dudum jam edito primo tomo, & cum hic secundus jam esset sub prælo, legi. Idem deinceps per aliquot capita demonstrat, qua ratione Mariæ, & Ecclesiæ congruat hæc sententia, cui vacat, evolvat; ut & qui differat ratio fundamenti in Christo, Petro, Apostolis aliis, cuivis justo.

Diligit Dominus portas Sion.) Chald. *portas sanctuarii structas in Sion*, vel ex versione Nebiensis, *portas studiosorum*; legit enim pro מקדשא *makdescia* מדרשיא *madresciaja*, per studiosos, vel inquisitores; intelligens fortassis Scribas, vel legis divinæ peritos, ac tractatores, qui præsertim in sanctuario temploq; disserebant. Sic videtur

a Eccl. 24.12. — b c. 6.3. — c lib. de adventu Messiæ c. 26. — d Ps. 124.2. — e 3. Reg. 11.7. — f Judic. 1.19. — g Luc. 1.39. Joseph 5. de bello Judic. cap. 3. — h 3. Reg. 20.23. — i Villalp. tom. 3. in Ezec. proœmio. — k Ps. 47.3. — l Thre. 2.15. — m 3. tom. in Ezech. — n 6. ant. c. 3. lib. 7. c. 43.7. de bello Jud. c. 18. — o lib. 5. c. 14. — p or. pro Flacco. — q Ep. 17. & 126. de tradit. Hebr. in Gen. c. 14. & 33. & de locis Hebr. — r Mat. 5.13. — s lib. de unitate Eccles. cap. 14. — t Mat. 5.15. — u Dan. 2.35. — x hom. 10. — y Ps. 147.13. secundum Hebr. — z 1. Tim. 3.15.

in *bereschith rabba*, idest, in expositione magna libri Genesis, quam citat Galatinus *a*, declarari: portæ namque speculativæ in sententia vocantur. Quod ad quosvis de jure etiam civili agentes, qui id faciebant in portis, potest applicari. Portas omnes Sion, & Civitatis Jerusalem, sed præsertim, quibus intrabatur in Templum, quod postea ædificatum est in Sion, seu in parte illius Moria, intelligit, de quibus in alio Psalmo *b*. *Ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion, quam elegit Deus in habitationem sibi*, dicens *c*, *Hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo, quoniam elegi eam.*

Mysticè illas, quas prius attigi, inter quas iidem Apostoli sunt, qui sicut cum duodecim lapidibus fundamentalibus, ita comparantur in Apocalypsi *d*, quum totidem portis, & præferuntur omnibus tabernaculis Jacob, idest, veteribus Sanctis, ut explanat is, quem vocant Hieron. qui simul interpretatur portas esse virtutes, quemadmodum portas mortis, peccata. Verus autem Hier. *e*, negat illas materiales portas diligi à Deo, quæ in cineres, & favillas dissolutæ, conversæ sunt. Non dico, ait, prudentibus, sed ne stultis quidem hoc persuaderi potest. Illas addit esse *portas, quibus non prævalet infernus* *, & per quas credentium ad Christum ingreditur multitudo. Item fundamenta Judaicæ Sion quam videmus esse destructam, non esse à Domino dilecta; nec quod à Domino dilectum est, destrui potuisse. Multis præterea in aliis locis docet *f*, juxtà leges tropologiæ (cum allegoria confundit tropologiam) Sion, quæ speculam significat, referri ad Ecclesiam *g*. Tandem notat *h*, quatuor modis Sion, & Jerusalem in scripturis sanctis debere intelligi. Uno juxta Judæos, quã plangit Dominus *i*, in Evangelio. Secundo, Sanctorum congregationem, qui in pace Domini sunt, & in virtutum specula constituti. Tertio, multitudinem Angelorum, Dominationum, & Potestatum, & omne quod in Dei ministerio constitutum est. Quarto, quam Judæi, & nostri Judaizantes putant auream, atq; gemmatam de cœlestibus ponendam. Secundam acceptionem præsentis loci esse vult, ob rationem ante assignatam, quia primo modo sumta, destructa est. Gregorius *k*, etiam hinc probat Synagoga reprobata, Ecclesiam electam, & præsentia habitationis Dei illustratam, ut *quia ædificavit Dominus* hanc mysticam, *Sion, visus sit in gloria sua l*.

Ceterum, quia, ut alias monui, solebat jus in portis reddi, ac judicia agitari *m*, illucq; convenire multitudo, & ibi arma, & munitiones bellicæ collocari, propterea *portarum* nomine merito hic omnis spiritualis Ecclesiæ supellex, ejusq; custodes, & administratores intelliguntur. Augustæ sunt istæ portæ, sed *angustæ, & pauci intrant per eas n*, hoc est justi *o*. Simul etiam patentes adeò sunt, ut omnes intrare volentes, invitatosq; ad ipsas capiant. Ipsemet Christus *porta, & ostium est, per quod intrare oportet p*, exiens autem ex angustiis Sion, & Synagogæ, *ut sanctificaret populum per sanguinem suum, extra portam illius pati voluit q*. M. Valerius Publicola rei benè gestæ in duobus ingentibus prælis, præmium præter triumphos, accepisse scribitur domum, quam publicè civitas ædificavit ei in Palatio, & cum fores illius sæculi aliæ intro impellerentur in aperiendo, ita illarum ædium solarum fores vestibulares effectas, ut extra rejicerentur, id significando ex hac prærogativa, semper eum de publico usurpare. Tales has portas quas diligit Dominus, possumus affirmare; Unde in publicum commoda deriventur, & quo cuncti absq; discrimine invitentur. Quatuor principales portas enumerat Valentia, Baptismum ad intrandum, pœnitentiam ad redeundum, ordinem ad ascendendum, extremam unctionem ad exeundum: articulos quoq; Symboli duodecim appellat, tum fundamenta, tum portas: & harum portarum clavem fidem. Longè nobilior, celebrior, fortior civitas hæc mystica quam Thecæ hecatompylæ. *Aperuit Libanus portas suas r*, hoc est, templum spontè quando Christus expiravit, ut Lyranus *s* ait, & innuit Josephus *t*, quod symbolum fuit patefaciendæ omnibus saluti, & apertendorum cordium ad Evangelii prædicationem: & *quod die ac nocte non claudentur portæ* (Ecclesiæ) *ut afferretur ad illam fortitudo Gentium, & Reges earum adducerentur u*. Utinam *destructæ non sint, & non lugeant portæ Sion, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem* *, idest, qui intra Ecclesiam sint non numero solo, sed simul merito: Cum meritò discedens, *intrabit per portas æternales x, ex sapphiro, smaragdoque constructas y*, vel etiam *singulas duodecim ex totidem margaritis z*. Postremò portæ firmitatem innuunt Ecclesiæ, oppositam tabernaculorum Synagogæ mobi-

a lib. 4. c. 6. — b Ps. 9.15. — c Ps. 131.14. — d c. 21.12. & seq. — e Ep. 27. & 127. & in Es. c. 49. — * Mat. 16.18. — f in c. 22. Es. — g in ps. 2.6. Ps. 124.1. Heb. 12.22. — h in Es. c. 49. — i Mat. 23.37. Luc. 21.20. 24. — k in psal. 5. pœnit. — l Ps. 101.17. — m Deut. 17.8. & c. 21.19. Ps. 68.13. Prov. 31.23. Amos 5.10.12.13. Zachar. 8.16. — n Matth. 7.13.14. — o Ps. 117.20. — p Jo. 10.7.9. — q Hebr. 13.12. — r Zach. 11.1. — s ibidem. — t 7. de bello Jud. c. 12. — u Es. 60.11. — * Thren. 1.4. — x Ps. 23.7.9. — y Tob. 13.21. — z Apoc. 21.21.

mobilitati: & quod ipse solus introitus in Ecclesiam, præstantior est quibuslibet ornatissimis domiciliis Synagogę.

Super omnia tabernacula Jacob.) Chald. *plusquam omnes domos Ecclesiarum* vel *congregationis domus Jacob.* Synagogas innuit Paraphrastes multis in locis Judæorum excitatas, quibus omnibus anteponatur, pluisq; dirigatur Jerusalem, & Sion, in qua templum erat. Temporalia tabernacula designabant Synagogam mobilem fore, ac transituram, Ecclesiam perpetuò mansuram, *ejusque tabernacula æterna futura, & pulchriora quam quibus benedicit Balaam a*, nisi hæc ipsa nunc prævidit, illa prætertim quæ pertinent ad Ecclesiam triumphantem. Illa tabernacula diligit Deus plusquam ea, quæ sunt Jacob, & hic luctantium, quod videlicet ut ait Bernardus *b*, in istis etsi quandoq; gaudetur de victoria laboratur tamen in pugna, & plerumq; periclitatur de vita; in illa autem patria nulla prorsus admittitur adversitas, sive tristis, quemadmodum de illa canitur, nimirum in fine psalmi: *Sicut lætantium omnium habitatio est in te. Tabernacula* dicuntur quoq; corpora *c*, & super omnia Virginum aliarum corpora, quæ luctata sunt, sicut Jacob, contra carnem; dilexit Deus Mariæ portas, idest, optimè, sanctissimèq; custoditos sensus & corpus, in quo nulla fuit lucta, & pugna sed extinctus fomes, ut ratiocinatur Hugo. Canit quidem illam Ecclesia cœli ac lucis portam, & fenestram, atque Regis alti januam. Qui loquendi modus, utve appelletur porta Ecclesiæ, legitur apud Ambros. *d* Hieron. *e* Augustinum *f*. Rectè dixeris inaratam portam sine ullo peccato, sine virginitatis corruptione, sine fomite; alludendo ad ritum Etruscum, quo solebat Urbis ædificandæ locus designari sulco, quem facerent vacca taurusq; conjugati, & in orbem acti; sed relicto portæ loco inarato intactoq; per aratri suspensionem. Ad istam portam omnes confluunt, & per eamdem intrant in gratiam & gloriam: apud illam deciduntur causæ litesq; omnium hæresum, & errorum, ibique *conteruntur g*, denique in ipsa *narrantur omnes laudationes Dei h. Beatus qui vigilat ad fores istas quotidie & observat ad postes hujus ostii i*. Legi potest Busti serm. 4. in part. 9. Marialis. Nec displicet Rickelii tropologia, *diligi portas Sion à Deo*, ideſt virtutes, & opera bona hominum contemplativorum, quia speculam significat Sion, *super omnia tabernacula Jacob*, idest, qui quamvis sint etiam in gratia Dei, nondum vitia funditus ejecerunt, sed indigent quotidie contra motus illicitos dimicare, luctari, & supplantare quæ est etymologia nominis *Jacob*.

a Num. 24. 5
b Epist. 11.
c 2 Petr. 1. & 14.
d de instit. Virg. c. 7.
e in Ezech. c. 44.
f serm. 1. de assumpt.
g Job. 5. 4.
h Ps. 9. 15.
i Prov. 8. 34.
Tropologia

Vers. 3.) Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei.

Sensus loci.

CONversa oratione per apostrophen, summi affectus, & admirationis indicem, ad civitatem Sion, seu Jerusalem tam benè fundatam, ac tantò tempore à Deo dilectam, ait mirificè, summisque laudibus celebratam scriptis omnibus sacris, & laudationibus omnium hominum, qui vel viderint, vel auditione acceperint quanta sit gloria, dignitasq; ipsius, ut sola mereatur absolutum nomen civitatis Dei, ac Theopolis, quo nihil gloriosius, & honorificentius, *& magni Regis*, ut ipsemet Christus eam appellavit *k*, quemadmodum etiam vidimus ps. 47. *l*. Solet id epithetum rei amplæ magnæq; attribui, ut etiam aliàs monuimus, quo item pacto Poetæ Lacedæmona δῖαν cognominant. *Magna est gloria domus hujus postrema, plusquam prima m, & posita est in superbiam seculorum, qua prius derelicta erat & odio habita n*, nempè Gentium Ecclesia. De Christo etiam, & matre ipsius multa gloriosè dicuntur, & prædicantur: multa & de ordine religioso, & de civitate cœlesti, ubi Sancti habitant, qui sunt præcipui mystici præsentis loci sensus. De ultima civitate Bernardus *o*, exclamat, vocans illius cives Angelos, Deum Patrem templum, Filium ejus splendorem, Spiritum S. charitatem; ò civitas cœlestis, mansio secura, patria fertilis, & ampla, totum continens, quod delectat, populus sine murmure, incolæ quieti, homines nullam indigentiam habentes? Quam gloriosa dicta sunt de te Civitas Dei! sicut lætantium omnium habitatio est in te. Quod attinet ad Corpus Christi, nihil excellentius, quam quod *in eo plenitudo Divinitatis habitet*: immò quod ipsemet habitator quum habitaculo suo unum quid in unitate personæ componat. Secundum gloriæ ac dignitatis Christi locum Mater habet, quod *splendor gloriæ* in ea habitaverit, & ex ea carnem sumere dignatus sit. Damascenus *p* civitatem, in qua lætantium omnium habitatio est, interpretans de cœlesti, argumentatur, ejus, quæ lætitiæ caussa extitisset, atq; incolumem in partu Virginitatem servavisset, incorruptum etiam post mortem corpus servari oportuisse. De eadem cœlesti civitate Basilius *q*, accepit hunc locum, nec ullius humanæ naturæ esse constitutionem illius, & omnem ordinationem perdiscere, quum illa *neque oculus viderit, neque aures audierint, neque in cor hominis ascenderint quæ præparaverit Deus diligentibus se r*. Idem docet Hieron. *s*, appellans præterea paradisum, terram viventium; terram divitiarum, & bonorum Dei. Is verò quem credunt Hieron. Auctorem commentarii in psalmos, non de Ecclesia tantum declarat, ut alii plurimi, & cum his Auctor operis imperfecti *t*, Cyrillus Alexandrinus *u*, Procopius *x*, verus Hieron. *y*, Haimo *z*, de qua gloriosa dicantur in omnibus Prophetis, ex quibus citat alios psalmos *a*, & Esaiam *b*, præterea Christum ipsum *c*; sed de anima cujusvis, quæ templum Dei potest esse, *& in ea spiritus Dei habitare d*: fundamenta esse dogmata credentis animæ: portas plurimas in quolibet nostrum esse, *quas si aperiamus, intret Dominus & cœnet nobiscum e*: civitatem consistere in multis ædificiis virtutum. Apud August. *f* ille qui librum scripsit de spiritu, & anima, tum cœlestem habitationem: de qua multa piè disserit *g*, tum animam hic esse vult, de qua gloriosa dicta canatur, nempè, quod *ad imaginem, & similitudinem Dei facta h*, & meritò Jerusalem appellari posse, quia ad fruendum visione illius summæ pacis, *qua fecit utraque unum i*, creata est: cives esse naturales, & ingenitos vigores, tùm superiores intellectuales sensus, tum medios rationales, tùm infimos animales, velut consiliarios, milites, rusticos, artificesq; Manualis item consarcinator ex operibus Augustini *k* civitatem cœlestem fundatam exultatione universæ terræ, cum epiphonemate pronuntians præsentem locum, affirmat esse, ac de ejus amoribus piè tractat. August. ipse tum hic, tum alibi *l*, tradit nos cum Sanctis esse unam civitatem Dei, cui dicitur *Gloriosa dicta sunt de te Civitas Dei*, & cujus pars in nobis peregrinatur, & militat, pars in illis sopitulatur, ac triumphat. De Maria Virgine Germanus Constantinopolitanus *m*, apertissimè contendit verbis his Davidem in spiritu cecinisse, ut de *civitate magni Regis*, atq; manifestissimè, ac sine ulla contradictione ita sentiendum: illam verò superiorem omnibus esse, non domorum excellentia, & altitudine excitatorum ædificiorum, sed divinarum, & sublimium virtutum magnitudine, & puritate, nulli penitus culpæ affinem, in qua qui verè est *Rex Regum, & Dominus dominantium*, habitavit. Ecclesia sic usurpat in officio parvo B. Mariæ; sicut lætantium omnium nostrum habitatio est in te S. Dei genitrix. *Civitatis*, & quidem etiam *Sion* vocabulo appellatur Maria vel *castelli* ab Augustino *n*, Bernardo *o*, Gregorio *p*, Nicomediensi, Alberto *q*. Quam verò gloriosa de hac dici civitate valeant, indicant adeò multa tamque luculenta illius encomia, & privilegia.

Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei.) Magna brevitas integri versus demonstrat non factam exactè metricorum versuum distinctionem, ac divisionem, cujus quoq; rei rationem ignorari docuimus in præfatione. Hebraicè נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ *nichbadoth medubbar bach, gloriosarum rerum* vel *civitatum* (supple דָּבָר *davar* verbum) *dictum est*, vel *dicitur in te*, aut *de te*. Non de sola occulta inspiratione, ut Bruno tamen Carthusianus ait, quæ Davidi facta sit: sed etiam de sermone, & quem in aliis psalmis idem scripserit, & alii Prophetæ ante ipsum, & posteà quoque scripturi erant, intelligi hoc debet. Additur in fine סֶלָה *selah*, & διάψαλμα, quod vertit, ut solet, Hieronymus, *semper*. Paraphrastes, *in æternum*. Beda id recenset etiam in Catalogo diapsalmatum: quamvis in Latinis, & Græcis Bibliis Complutensibus, Regiis, & aliis, non extet. Quis ejus sit usus, alibi docui. Lyranus, & Ayguanus ex significatione pro perpetuitate, colligunt argumentum contra Judæos, non esse hoc loco sermonem de templo Jerosolymitano, quod jamdudum eversum est. Non arbitror perpetuitatem ea voce denotari: & parum aptè Ayguanus ipsam civitatem cognominatam dicit. *Celah*, quomodo Latinè scribit, ut & Lyranus.

k Matth. 5. 35.
l vers. 2.
m Aggæi 2. 10.
n Es. 60. 15.
o medit. c. 4.
p orat. 2. de Assumpt. B. V.
q hom. 12. in Ps. 45.
r 1. Cor. 2. 9.
s Epist. 129.
t hom. 10.
u 5 in Es. c. 62. in Mich. 1. num. 4. & c. 5. num. 49. & in Zach. 8. num. 39.
x in Es. c. 18.
y in Es. c. 26. & 27. & 31. & 60. & in Jerem. c. 31. & in Ezech. c. 40. in Zach. c. 2. 8 &
z in Matt. c. 2.
a Ps. 45. Ps. 72.
b c. 27. & 32.
c Matth. 5.
d 1. Cor. 3. 16.
e Apoc. 3. 20.
f Tom. 3.
g c. 55. & 60.
h Gen. 1. 27.
i Eph. 2. 14.
k c. 17. & 24. in tom. 9.
l 10. de Civit. c. 7.
m orat. in adorat. venerandæ Zonæ Deiparæ Virg. c. 1.
n c. 17. de civit. c. 4.
o ser. 1. de assumpt.
p orat. de obl. Deiparæ in templo.
q in Luc. c. 10.

Vers. 4.

Vers. 4.) Memor ero Rahab, & Babylonis scientium me.

Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Æthiopum, hi fuerunt illic.

Sensus loci.

INter ea, quæ de civitate Dei à Deo ipso dicta fuerint, istud ait esse, inducens loquentem Deum ipsum. In Sion civitate agnoscam non solùm Israelitas, populumve habitantem in tabernaculis Jacob, sed illos ipsos, qui antea fuerunt hujusce populi mei acerbiores hostes, nimirum Ægyptios, & Babylonios; ita ut ipsi agnoscant me, colantque in civitate, ac templo meo, qui prius me ignorabant, immò spernebant, & execrabantur. Sed & Philisthæi, Tyrii, Æthiopes, ac ex omni mundi plaga gentes confluent, ac venditabunt hunc venerationis ac religionis caussa, non tantum studio visendi propter externæ gloriæ famam, & celebritatem. Id re ipsa factum ostendimus capite octavo historiæ Apostolicæ, quod attinet ad Gentiles, & capite secundo de omni natione, quæ sub cœlo erat, quod spectat ad Judæos, orbe toto per omnem nationem dispersos. De vocatione cunctarum Gentium ad Ecclesiam longè illustrius est hoc vaticinium, quod ita quoq; ab omnibus Catholicis passim declaratur, ex quibus nonnullos alios præter Enarratores producam, dum singulas partes evolvam, quæ non uno modo mysticè explicantur, Euthymius Christi, Isidorus *a* Patris vocem dicit esse. Sunt tamen etiam *b* qui Prophetam sic loqui censent, si quando commemoravero Rahab, idest, Ægyptum, & Babylonem iis, qui harum rerum æquè sunt periti ac ego, aut qui mei noti sunt, ac familiares: item si de Philisthæorum, Tyriorum, Æthiopum gente: ecce illud commemorabo (sequuntur alia in alio versu) *hic natus est ibi*, insignis nempè quispiam virtute, vel doctrina, numquid non tale aliquid dici de Sion possit, in ea pariter hunc aut illum illustrem hominem natum; non id quidem, sed aliud longè excellentius, videlicet, quod ille ipse natus in ipsa sit, qui eam fundavit, & condidit, nec simplex homo est, sed simul altissimus Deus. In midras hujus loci R. Joses filius R. Simeon dicit insinuari quod nationes afferent munera Regi Messiæ.

a de vocatione Gent. c. 3.
b Agellius.

Memor ero Rahab.) Hieron. & Isidorus *c*, *commemorabor superbiæ*. Alii, *recordabor superbiam*, vel *memorabor Ægyptum, & Babylonem inter scientes me*, vel, *memor ero Ægyptiorum*. Euthymius per *Rahab* affirmat intelligi Chananæos, quia celebris illa meretrix erat Chananæa *d*. Refert aliam opinionem de Arabia, quam sequitur Nicephorus. Quidam præcisè volunt esse nomen meretricis: Cujus quoq; historiam transferunt ad mysterium vocationis Gentium liberaturum à nostro Josue, qui est Jesus. Præter Latinos Enarratores, & Euthymium, quatenus hìc Chananæos per mulierem illam Chanæam innui docet, disertè ita sentit imitator Græcorum Ambr. *e*, confirmans Christi sententia, quod *meretrices, & publicani præcessuri essent Judæos in regno cœlorum f*: item Cyrillus Jerosolymitanus *g* probans inde conciliari Deum pœnitentibus: præterea Nyssenus *h*. Nolo in hoc hærere, quia non arbitror nomen meretricis esse; tametsi concedam Irenæo *i*, & aliis typum Ecclesiæ de Gentibus fuisse, placetq; communior opinio Hebraicè intelligentium, de Ægyptio populo quæ est etiam Hieron. in Esaiam *k*, ubi legimus *l*, *Superbia tantum est, quiesce*, & Hebræum vocabulum idem quod hic רַהַב *rahau*, exponitq; in Ægyptiis vanum esse auxilium, quia solum haberent regni nomen, & absq; viribus superbiam. Quæ una ratio, inter alias, movet me, ut quod sæpè monui, negem verum esse Hieron. qui sub hoc nomine circumfertur Auctor commentariorum in Psalmos. Eumdem Ægyptium populum superbum significari dicunt Psalmo 88. *m*. *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum*: & rursum apud Esaiam *n*: *Numquid non tu percussisti superbum?* Paraphrastes Pharaonem interpretatur il is locis, in hoc autem exprimi מִצְרָאֵי *mitsrae Ægyptios*. De eodem Pharaone accipiunt aliqui verba Job *o*. *Prudentia ejus percussit superbum*. Nomen meretricis scribitur per (ח) *cheth* רחב *rachau*, licet Græcè scribatur etiam id quod hìc habemus per (ה) *he* רהב *rahau*, ῥαὰβ, sed quia littere (ח) *cheth*, & (ה) *he* sunt permutabiles, & utrovis modo scribatur id nomen, affinem habet notionem pro superbia, non solum pro turbatione, & latitudine, quæ Ægypto conveniunt, ob planitiem ipsius, & aquam turbidam; nihilq; vetat, quod meretricis illius nomen scribitur per (ח) *cheth*, & quoniam veteres Patres adeo multi exposuerunt de meretrice, censeo & nos posse hoc admittere, quamvis nolim brevitati consulens, circa mysterium de eadem extractum immorari, sed ad alios lectorem avidum remittere. Illud vocationi Gentilium peccatorum, & fornicantium circa idola congruit, quod Rachab, seu Raab excepit nuntios Hebræorum, Gentiles eos, qui sunt ex eadem gente missi Prædicatores à Christo quemadmodum & Ninive, quę erat in Babylone, Jonam *p*, cujus conversionem Christus protulit in inexemplum *q*.

c de vocat. Gentium, c. 3.
Nomine Rahab intelliguntur Chananæi.
d Jos. c. 2.
e in Ps. 35.
f Matth. 21. 31.
g Catech. 2.
h hom. 2. in Cant.
i lib. 4. c. 37.
k in c. 30.
l vers. 7.
m vers. 11.
n c. 51. 9.
o c. 26. 12.
p Jon. 3.
q Mat. 12. 41

Et Babylonis) Paraphrastes priora cum his, & sequentibus vocabulis duobus ita enarrat *commemorantes* (nempè sunt, eruntve, non autem *commemorabo*, ut malè vertit Nebiensis, principium דכרין *dachrin*, laudationes Ægyptiorum, & Babyloniorum his, qui sciunt; ubi pronomen (*te*) est loco pronominis primæ personæ. Et sensus esset Prophetæ in suamet persona loquentis, quod quas etiam Ægyptii, & Babylonii, alioquin hostes Hebręorum, & invasores gloriosissimæ Civitatis Jerusalem, de illa laudes, vel à veritate compulsi, quam demonstrabant adeo in illam inhiando, celebrabant, ipse enuntiaturus sit suis contribulibus, qui colebant Deum, & conscii erant gloriæ dictæ civitatis. Sed verum sensum ante tradidimus, & quare hic nominata sit Babylon, cum Rahab. Non probo caussam Treveti, ut insinuetur memoria confusionis linguarum, & quod ita venerit in cognitionem Dei. Nullus nexus est istius historiæ cum mente psalmi. Recipio allegoriam præcipuè Augustini de Babylone, ut sit confusionis omnium peccatorum typus, & diaboli civitas opposita civitati Dei, de qua antithesi opus etiam scripsit sub titulo de Civitate Dei. Omisit Isidorus particulam (*&*) ac inter Gentes non numeravit Rahab, pro qua legit (*superbiam*) & intellexit de superbia Babylonis, *commemorabor superbiæ Babylonis*.

Allegoria.

Scientium me) Hieron. August. Hugo, Cassiodorus, Beda, Isidorus *r*, vetus Psalterium Latinum, & Gallicanum Fabri (id enim quo utitur Ecclesia Ambrosiana non discrepat à nostro) Ambrosius *s*, *scientibus me*; quod etiam Græcè τοῖς γινώσκουσί με. Nescio quam Romanam translationem Franciscus de Puteo intelligat, quæ habet eamdem istam lectionem: Romanum namq; Psalterium hic in re non differt à nostro. Articulus autem Hebræus (ל) *le* non tantum dativo, sed quandoq; genitivo etiam casui servit. Hugo falsam, & corruptam litteram nostram vocat, quod minimè credi debet. Sensus porrò est, si legas in genitivo, memor ero, idest, in recensendis, atq; convocandis in Ecclesiam meam aliis, meminero, & rationem habebo Rahab, nempè Ægyptiorum, & Babylonis, & suggeram Prædicatoribus, quos mittam, memoriam illorum scientium me, hoc est curando, ut sciant me, & audita prædicatione, credant. In dativo similis sententia, nempè, memor ero loquens, aut inspirans scientibus me, & legem, ac Evangelium meum, ut id annuntient, doceantque omnes Gentes, dando mandata scientibus me, ait, Cajetanus, recordabor harum regionum, quæ specialiter subegerunt populum Dei, ut à fortiori intelligantur ceteræ: item & Genebrardus post Hugonem, & Titelmanus explicat, commemorabo, & dicam Apostolis, ac apostolicis viris, ut pergant ad istas Gentes, & Sioni, hoc est Ecclesiæ subjiciant. Qui illud (*scientibus*) referunt non ad Prædicatores, sed ad alios, videntur accipere non ut dativum, sed ablativum; memor ero illorum, scientibus me illis, hoc est; dummodo me illi sciant, recipiam intra Ecclesiam, si me scire voluerint, & credere. Confirmant ex alterius psalmi verbis. *Prætende t misericordiam tuam scientibus te*, &, *Effunde u, iram tuam in Gentes, quæ te non noverunt.* Hoc modo præsertim August. & Ambros. exponunt: *Memor ero scientibus me*, idest, apud scientes me, seu inter ipsos, ita ut illis annumerentur, quum illis commemorentur, reputentur inter domesticos, & familiares meos, desinant quod prius erant, esse hostes mei ac populi mei. Vatablo placet expositio, & aliis hebraizantibus. Beda, *Memor ero scientibus me*, idest, memoriam faciam Rahab, & Babylonis scientibus, & cognoscentibus potentiam, & voluntatem meam, & ideo ædificantibus Sion, idest, Ecclesiam, quo pacto Gentes, quarum illæ typus erant, conversæ sint, & ut tales in hoc eodem ædificio Ecclesiæ ponant, Euthymius declarat; ego eos memoria dignos faciam, præclaraque eorum facta fidelibus commemorabo: vel curam eorum habebo, sollicitè cogitans de eis, tamquam pro dilectis fidelibus. Tale videri posset illud de

r de vocat. Gentium c. 3.
s in ps. 35.
t Ps. 35. 11.
u Ps. 78. 6.

Magda-

Magdalena a, *Ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur, & quod hæc fecit in memoriam ejus;* Idem valet quod explanat Apollinarius;

a Matt. 26.

μνήσομαι ἄντα φίλων Ῥαὰβ ἅμα, καὶ Βαβυλῶνος,
Memor ero coram amicis Rahab simul, & Babylonis.

Aliter diceres vulgò, honoratam de illis mentionem faciam apud amicos, faciam ut amici illos in amicitiam recipiant. Deniq; efficiam, ut recordentur mei, seu meæ civitatis Sion, incolæ istarum gentium, & intelligant quanto illæ sint ipsa inferiores, nec audeant cum ipsa se componere, sed cupiant inter cives Sion cooptari. Item, meminero istarum Gentium, ut eas aggregem, & subjiciam scientibus me habitatoribus civitatis meæ Sion. Præterea, etiamsi meminisse voluero harum Gentium, nihil ad Sionem meam, multò pluris hanc facio, & quia tantoperè diligo illam, illi adjungam dictas Gentes. Tandem commemorari faciam proli Rahab, & Babylonis gloriam civitatis Sion, idest, Ecclesiæ, ut & ipsa sit de scientibus me, atque particeps ejusdem gloriæ. Scepreus exponit perindè, ac si dicat Propheta, *Narrabo scientibus me*, idest, pro populo civitatis meæ, ac Israelitico facta per Rahab, quæ olim servavit eumdem populum, & inter Babylonios, quando pueri de fornace liberati sunt, Daniel de lacu leonum, & mirabiliter pastus est, & idolum Baal destructum. Hic dicendi modus minimè probabilis; maximè probabilem initio posui. Psalterium Illyricum habet, *imitantium me*, quæ est scientia practica.

b de vocat. Gen. c. 4.
c 4. con. Marcio, c. 3.

Ecce alienigenæ.) Hieron. & Isidorus b, *ecce Palæstina.* Tertullianus c, *& ecce allophyli.* Retinuit iste vocem Græcam ἀλλόφυλοι. Particula quoque (&) habetur in textu Græco, quam Pamelius cum negat reperiri in psalmo, intellexit, credo, juxta translationem Latinam usitatam, illam namque Ambrosius d etiam legit. Hebræum nomen בלשה *pelesceth* redditur sæpius à LXX. per nomen ἀλλόφυλοι, & psalmo 59. e, atque 82. f, *alienigenarum* etiam nomen Latinum fuit. Consule illis locis dicta, & in titulo psalmi 55. ubi Latinè retentum est vocabulum *allophyli.* Adversarios suos, inquit Ambrosius g, Hebræi allophylos appellabant, hoc est, alienigenas Latino vocabulo, sicut Latini peregrinos, sive hostes. Ceterum particula (*ecce*) novitatem, & admirationem importat, ut Nyssenus h, annotat, cui contraria est in Threnis, i, admiratio: *Quomodo sedet sola Civitas plena populo?* Cajetanis ait innuere celeritatem conversionis Gentium. Vult Euthymius tamen abundare, ac superfluam esse.

d in Ps. 31.
e vers. 10.
f vers. 8.
g 1. off. c. 29.
h hom. 2. in Cant.
i cap. 1. 1.

Et Tyrus, & populus Æthiopum. Hieron. & Isidorus i *& Tyrus cum Æthiopia.* Legerunt LXX. non עם *hhim*, quod significat *eum*, sed עם *hham*, quod valet, *populum*, & addiderunt particulam conjungentem. De populis autem istis dictum in aliis psalmis. Omitto notiones istorum, & præcedentium vocabulorum, aut etiam mores pravos horum populorum, ex quibus enarratores, morales eliciunt sensus, præsertim Hugo, qui etiam locum totum Deiparæ applicat, & loquentem hic facit: præterea thema dicit esse posse de Magdaiena, quæ similis fuit Rahab meretrici, ut de ipsius pœnitentia loqui Dominus videatur, quod longiore ipse oratione tractat.

Hi fuerunt illic. Hieron. & Isidorus, *iste natus est ibi.* Tertullianus, *isti fuerunt illi.* Ambrosius, *hi fuerunt ibi.* Pronomen singulare זה *zeh* pro plurali positum interpretati sunt LXX. per plurale οὗτοι, quasi sit idem quod *iste, & iste.* Sceptræus cum Genebrardo ait esse Græcè, ἐγεννήθησαν, & hoc præ se fert Euthymius, referens ex Aquila, & Symmacho ἐτέχθησαν; est tamen ἐγενήθησαν quamvis utroque possit significari *nati sunt*, vel *fuerunt*, & verbo *fuerunt* comprehendi nativitas, quæ interpretatur participio singulari ילד *julad*, Appollinarius,

καὶ σ᾽ ἁμαρτάντες ἰόντες ὁμέστιον αὖλιν ἔθεντο,
Illuc simul euntes contubernalem caulam posuerunt.

Neq; placet referri hoc participium singulare præcisè ad Æthiopem, qui proximè nominatus erat, trahiq; ad insignem illum *Eunuchum Candacis Reginæ Æthiopum* k qui inter primitias Gentium recensetur, ut Sceptræus asseruit. Potius eo numero, ut notat Cajetanus, denotatur in differentia nascentium per Baptismum, & quod non populus, aut communitas ita nascitur, sed quilibet sigillatim. Fuisse dicuntur vel nati illic, idest, in Sion, hi omnes enumerati populi, quasi dicas vulgari sermone naturalizati, &

k Act. 8. 27.

A civitatis privilegio, perindè, ac si nati essent ibi, donati: mysticè autem, *nati ex Deo* l, *renati, ac regenerati per Baptismum ex aqua, & Spiritu S.* m, *& cives atque domestici, & filii Dei* n, facti intra Ecclesiam. Explicat Ambrosius o, quod ubi sunt scientes Deum, ubi fundamenta in montibus sanctis, ibi & alienigenæ; quia, & ipsi putaverunt credendum esse in Deum. Chaldaicè, *ubi Rex iste generatus est*, vel juxta versionem Nebiensis, *hìc Rex unctus est ibi*, vel, ut alii volunt, *magnificatus.* Refert Genebrardus, Titelmanus, Jansenius nonnullos exponere de Christo, aut de Salomone, ut est Christi typus. Ecce Palæstini, Tyrii, Æthiopes accurrent, quia hic Christus, seu Deus, & Dominus, cujus mentio facta est, natus est ibi; & ortus Christi in Sion (nempè propter typum ipsius, quum ipse sit natus in Bethlehem) tantarum rerum origo, caussaq; extitit. Expressio mentio de Christo postea fit.

Sensus mysticus.
l Joan. 1. 13.
m cap. 3. 5.
n Eph. 2. 20.
o in ps. 35.

B Translatio autem illa duplex Chaldæa convenire generationi sive nativitati spirituali potest, quæ fit in Ecclesia per Sacramentum Baptismi, & Confirmationis etiam, sive Chrismatis, quod est quasi perfectio Baptismi. Crebræ sunt prædictiones Prophetarum de ista Gentium vocatione. Nominatìm recensetur ab Esaia p Ægyptus, Æthiopia, & Saba, & apud eumdem q pollicetur Deus fore ut *deserta, & solitudines, & terra ruinæ angusta sint præ habitatoribus, & dicat in corde suo (Ecclesia) quis genuit mihi istos? ego sterilis, & non pariens transmigrata, & captiva, & istos quis enutrivit? ego destituta, & sola, & isti ubi erant?* Continent magis quæ sequuntur admirationem istam. Ex enumeratione verò Gentium omnium istarum barbararum colligimus veram nobilitatem, non ex genere, sed ex sanctitate esse, & ex filiatione Dei, à quo est omnis paternitas πατριὰ cognatio, familia, tribus. *Non dicat*, ait Deus r, *Filius advenæ qui adhæret Domino, dicens, separatione dividet me Dominus à populo suo, &c. quia hæc dicit Dominus, filios advenæ, qui adhærent Domino, ut colant eum, & diligant nomen ejus, ut sint ei in servos, &c. adducam eos*

Chrisma est quasi Baptismi perfectio.
p c. 43. 3.
q c. 49. 19. 21
r Es. 56. 3. 4. 6. 7.

C *in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ, holocausta eorum, & victimæ placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis.* Nemo erubescat apud Deum sanguine: quoniam filiorum Dei generatio *non ex* s *sanguinibus, neque ex voluntate carnis neque ex voluntate viri, sed ex Deo*, licèt oderint natos de pellice t; tamen *Jephte* filius meretricis *adeptus est repromissiones* u: *insiluit Spiritus Domini in Saul* x, quamvis *esset filius Jemini de minima Tribu Israel, & cognatio ejus novissima inter omnes familias de Tribu Benjamin*, proptereaque contemneretur à *filiis Belial* y. Non obfuit Jobo genus profani Esau. *Indocti est malè de progenie alterius loqui* z, quomodo loquebatur de Jesu, appellantes *filium fabri* a. Quamlibet nobilis, claroque genere ut *filius Æthiopis est* coram Deo b, *ut Sodomita, & Gomorrhæus, ut* c *Cananæus. Amorrhæus, Cethæus* d, falsò cognominatus *Judæus in manifesto tantum, non in abscondito, & in spiritu* e. Opera Deus prædicatorum cujuslibet generis gentisq; homines advocat ad se: sed credibile est omnium veluti genitricem, ac matrem spiritualem etiam esse, quæ Dei vera, & carnalis mater extitit: atq; multò melius, & felicius cognominari posse *viventium matrem*, quam Evam f: qua de re Albertus g. Typus aut symbolum, & signum fuit commendatus traditusve in cruce Joannes Mariæ veluti matri h. Nec inverisimile omnia

s Jo. 1. 13.
t Juv. satyr. 6.
u Heb. 11. 13.
x 1. Reg. 10. & 9. 21.
y c. 10. 27.
z Eccl. 8. 5.
a Mat. 13. 55
b Amos 9. 7.
c Es. 1. 10.
d Ezec. 16. 3.
e Rom. 2. 28. 29.
f Gen. 3. 20.
g de laud. Virg. c. 181.
h Joan. 19. 26

D munera gratiæ nobis post Christum concedi per illam tamquam per secundariam mediatricem. Ceterum admirationem habet maximam Gentium conversio tam cita, tam magna, ut Euseb. i observavit, citans Esaiam k.

i 1. hist. c. 1.
k c. 60. 7. 8. 9.

Vers. 5.) Numquid Sion dicet, homo, & homo natus est in ea; & ipse fundavit eam Altissimus.

POstquam Propheta sive in suiipsius, sive in Dei dixit persona, in Sionem civitatem Dei futurum Gentium omnium concursum, & quamdam in ea tamquam in natali solo habitationem, h. e. saltem secundùm mysticum sensum, in Ecclesiam, nunc eadem cum admiratione, & gratulatione per modum interrogationis, ait; Nonne Sioni, nuntiabit seu de Sione dicet aliquis, quod plurimi diversarum nationum homines ibi nati sunt, seseque ad eam adjungunt, idque non alia, quam ipsiusmet Dei ope, ac evocatione, qui quum sit Altissimus, atque potentia superior, & supra omnes

Sensus loci.

nes homines, deniq; fundavit, condidit, auxit, stabilivit, conservavit adversus cunctos hostium insultus, ut impediri non possit adeò frequens ad dictam civitatem ventitatio, & ad verum Dei cultum conversio. Aliter alii exponunt. Numquid Sioni poterit homo persuadere, h. e. Synagogæ, quod homo sit in ea natus, qui simul est ipsius fundator, Deusq; altissimus, quasi dicat, non poterit persuadere. Vel, numquid Sioni spirituali, quæ est Ecclesia, dicet hoc ipsum homo, ut homo est? non hoc ille dicet: sed Deus in homine, & homo Deus, *ac unigenitus Dei enarrabit.* Juxta lectionem aliam, quæ habet (*mater*) pro (*numquid*) alii traduntur sensus, de quibus postea.

Numquid Sion dicet. Hier. & Isidor. a, *ad Sion autem dicetur*, & idem Isidorus b, etiam in præsenti, *dicitur*, sicut & alicubi August. c, *mater Sion dicit.* Alii, *& de Sion dicetur*, vel, *in gloriam Sion.* Hanc vim habet dativus casus, qui Hebraicè articulo exprimitur cum littera servili in principio, quæ denotat, &, ולציון יאמר *ultsion jeamar.* Vertit Aquila καὶ τῷ Σιών, *& Sioni.* Symmachus περὶ δὲ Σιὼν λεχθήσεται, *de Sione autem dicetur.* Legerunt LXT. יאמר *jomer*, activè, hoc est, *dicet*; debetque suppleri (quispiam.) Sed quia (pro *numquid*) quod esset μήτι *numquid*, vel μὴ τῇ *num ipsi*, nunc legitur in eorumdem translatione μήτηρ *mater*, nomen *Sion* est nominativi casus; sensus autem est, mater Sion dicet aliquis, immò hic & hic & plurimi, est nimirum mea, seu nostra, ut explicant Euthymius, Nicephorus, Basilius, Theodoretus, Apollinarius, qui carmine sic ait;

a de vocat. Gent. c. 3.
b de Nat. Domini c. 6.
c serm. 13. de temp. c. 2.

Μητέρα τιμήεσσαν ἀνὴρ Σιῶνα καλέσσει,
Matrem honorata vir Siona vocabit.

Regenerat, inquit Eutymius, Ecclesia Christianorum, ac spiritualium dogmata cibo fideles omnes, velut pia mater alit, nihil hac matre suavius, & amabilius iis qui in eam ingrediuntur, eo quod ibi conversatus est secundùm carnem Christus Dominus, qui locum conversationis suæ sanctificavit. Convenit ultima ratio Sionis loco materiali. Explanat hunc quoq; locum Athanasius d de Ecclesia per gratiam regenerata, & ex Deo genita. Quem vocant Hieron. in commentario primum docet errore factum, ut pro μήτι scriberetur μήτηρ, & erroris caussam fuisse, quia sequitur, *& homo natus est in ea.* Deindè, si retineatur ea lectio, explicat prout diximus, quod qui nati fuerint in Ecclesia, illam vocabunt matrem. Postea lectionem, qua utimur, appellans Hebraicam veritatem, declarat, *Quis poterit nuntiare Sion? quis ei poterit nuntiare hominum, quoniam homo nascetur in ea, & ipse salvabit eam?* hoc est, nullus hominum potest ei nuntiare, quia Sion salvetur in homine, qui in ea nascitur. Verus Hieron. quod etiam notavisse video Sixtum Senensem e, non diceret translationem nostram istam esse exactè secundùm Hebraicam veritatem. Nam in recitato textu Hebræo nulla est nota interrogationis, quidquid dicat Lindanus f, non tamen malè posita est in Latina vulgata editione, quia sensum magis exprimit. Et Paulus Burgensis ex Hebræo Christianus docet admirativè legi debere, quod est perindè ac si legatur cum interrogatione. Ipse autem Hier. g hunc etiam locum explicat de Ecclesia, quæ *antequam parturiret peperit* h, quia brevissimo tempore coaluit. Otorium non possum approbare, declarantem ita, ut Sion sit nominativi casus, & suscitetur Propheta, prælocutus de populis ad Ecclesiam aggregatis, numquid Sion dicet, hoc est, tanti facinoris laudem sibi impiè ac impudenter tribuet? nullo modo, sed ad illum refert, qui nasci voluit in ea, quam, ut Deus condidit. *Novum planè fecit Dominus super terram, ut fœmina circumdaret virum* i, quod Cyrillus k vocat ænigma, ita ut alius Propheta l quæreret, *quis ejus enarraret generationem;* & Maria cogitaret qualis esset Angeli salutatio, & quæreret *quomodo fieret quod nuntiabat* m. Rursum legendo, *mater* ut est in omnibus aliis Psalteriis Latinis, itemq; in Arabico, Æthiopico, Illyrico, & apud Arnobium, Augustinum, Tertullianum n, Ambrosium o, Sotherem Papam p, exponit Arnobius, quod ipsa mater Sion dicet, idest Ecclesia, quæ ibi incepit in provincia Hebræorum, id quod sequitur, *& conversæ Gentes discent ab ea*, nempè quod homo Adam primus factus sit *ex terra in animam viventem;* nunc alius homo novissimus Adam natus sit ex Virgine in spiritu vivificantem.

d lib. de human. nat. suscepta.
e 4. Biblioth.
f 3. de opt. genere interpr. c. 13.
g in Es. c. 66. Loci hujus explicatio de Ecclesia.
h Es. 66. 7.
i Jer. 31. 22.
k de fide ad Reginas.
l Es. 53. 8.
m Luc. 1. 34.
n 4. contra Marcionem c. 13.
o orat. de obitu fratris, & 3. de fide c. 2.
p Epist. 1.

Secunda expositio Augustini, mater Sion mea est, dicet homo Christus secundùm carnem, sed talis homo, qui illam ipsam, in qua natus est, fundavit, & Altissimus Deus est. Tertia Cassiodori. Sion, idest, Synagoga, quæ mater est Ecclesiæ, dicet, quòd Christus tantùm est homo; sed hic idem homo in ea natus est Altissimus Deus, eamque fundavit. Quarta Hesychii q de Maria, quæ Virgo est, ac mater, & post partum filii, qui ipsam fundavit, & creavit, sigillum Virginitatis in ea permansit. Idem alios antea retuli dixisse de eadem sub nomine *civitatis.* Innuit id etiam Athanasius r, & Bernardus s. Tunc autem sic exponendum esset: mater Sion dicet homo, idest, homo vocabit matrem in Sion, & in Hebræo populo, & hic homo natus est in ea, seu conceptus, scil. in Maria, & ex ea genitus. Eodem pacto Augustinus t quodam sermone prædictum hic ait, quod sibi Christus antequam nasceretur, & uterum de quo nasceretur, & civitatem, in qua nasceretur, & diem, in qua nasceretur, elegit, qui & ipse condiderit quod elegit. Nicetas Choniata u hoc testimonium cum aliis profert de prædicta Incarnatione Verbi per Prophetas. Credo LXX. *matrem* legisse habita ratione sententiæ, ob respectum nati ad eam, quæ genuit; Vul-

q hom. 1. de S. Deipara.
r Epist. ad Marcellinum.
s Serm. 3. de vigil. Nativ.
t Serm. 13. de temp. c. 2.
u 3. Thesau. c. 1.
Ratio utriusque lectionis.

B gatum numquid, ut exprimeret rem admirabilem, & paradoxam, nempè tantum numerum ad Ecclesiam confluentium: sicut eadem de re scribens Esaias x, exclamat interrogando: *Quis audivit umquam tale; & quis vidit huic simile? numquid parturiet terra in die una? aut parietur gens simul, quia parturivit, & peperit Sion filios suos, numquid ego qui alios parere facio,* (hic est Altissimus fundator, ut eum vocat Propheta noster) *ipse non pariam*, dicit Dominus? *si ergo, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero, ait Dominus Deus tuus?* Comparat ibidem Hieronymus hunc nostrum locum cum illo. Non intelligo quid in mentem venerit Agellio dicere legisse LXX. pro (ו) *vau in* לציון *letsion*, litteram (ה) *he*, quæ denotat interrogationem, ac vertisse, *numquid Sion*: quum adeo constanter extet in omnibus codicibus illorum, & apud tam

x c. 60. 8. 9.

C multos Græcos ac Latinos Auctores μήτηρ, *& mater.* Salmeroni y etiam non assentior, corruptum locum esse nunc in LXX. quod & Lindanus z contendit. In Nysseno a Latinè, quia Græcè non licuit, lego, *numquid Sion, &c.* ita ut legisse oporteat μήτι, vel μὴ τῇ; explicat verò cessaturam exprobrationem, ut nemo amplius valeat dicere, *Numquid Sioni dicet homo, & homo natus est in ea*, hoc est numquid ibi frequentia hominum est? immò verò est; quia, ut ante dictum est, ibi Rahab, Babylonii, alienigenæ, Tyrii Æthiopes. De particula *numquid* quod sumi possit vel affirmativè, vel negativè, consule Riberam b nostrum.

y tomo 1. prologo 13.
z 3. de optimo genere interpr. c. 13.
a hom. 2. in Cant.

Homo, & homo natus est in ea.) Hieron. & Isidorus c, *vir, & vir*, etsi posterior aliquando d legat dumtaxat *& vir.* Cetera Latina Psalteria, & Ambrosius, Augustinus, Cassiodorus habent *factus*: sic etiam est in emendatis

b in Abdiam num. 30.
c de vocat. Gent. c. 3.
d de Nat. Domini c. 6.

D Græcis ἐγενήθη, & in translatione Theodotionis, & in V. & VI. editione. At versionem nostram Tertullianus e sequitur; licèt quodam f etiam loco legat *factus*, Psalterium Arabicum, & Æthiopicum, & in multis codicibus Græcis est ἐγεννήθη, & ita videntur legisse Athanas. g, Basil. Theodoret. Euthym. Nicephorus (hic ἐγεννήθη exprimit) Apollinarius, cujus est carmen;

e contr. Praxeam c. 27.
f 4. contra Marcionem c. 13.
g de salut. adventu Christi, & Epist. ad Marcellinum, & q. 136. ad Antioch.

Καὶ γὰρ ἀριζήλον καὶ ἀληθέα γείνατο φῶτα,
Etenim nobilem, & verum genuit virum.

Priori versu exposuerat, quod qui primo loco ponitur ἀνὴρ in textu, diceret Sioni, mater mea es, & vocaret matrem Sionem.

Μητέρα τιμήεσσαν ἀνὴρ Σιῶνα καλέσσει,
Matrem honoratam vir Sionem vocabit.

Nisi dicas ibi supplevisse nomen *viri*: hoc autem loco idem geminatum nomen declarasse illis epithetis nobilis, & veri. Illud primum reliqui Enarratores Græcos sequi comperio, ut is ipse homo, qui vocatus esset Sionem matrem, confiteretur quoq; in eadem natum hominem, non simplicem, humilem, ac vilem, sed simul Altissimum, sed Deum, sed fundatorem loci, in quo natus esset, nempè totius Ecclesiæ, intra cujus terminos natus, ut ait Euthymius, & Nicephorus. Etsi quia in Bethlehem natus est, quæ suberat metropoli Sioni, seu Jerusalem, posset hoc modo natus dici in Sione, aut Jerusalem. Vel, quod Athanasius h, observavit, *nasci in Sion*, non est prodire primum in lucem, quod accidisse in Bethlehem probat ex Michæa i, sed φανεροῦσθαι *manifestari.* Sic non semel nasci

Quomodo Christus dici possit natus in Jerusalem.
h q. 136. ad Antio.
i c. 5. 2.

Scri-

Scripturæ usurpant, ut cum *hodie genitus à Patre Filius*, seu *Christus* ratione resurrectionis dicitur, ut psalmo secundo vidimus. Sionem Ambrosius *a* poni vult pro Judæa, August. *b* pro populo Dei. Non pauci præterea de Latinis primum nomen *Homo* jungunt verbo, *dicet, Numquid Sioni dicet homo*, aliquis nimirum, vagè & indefinitè, aut etiam multi. Augustinus restringit Lyranus, & Ayguanus ad Joannem Baptistam nomen primum *Hominis*, quia vocatur *homo missus à Deo c*, & prædicavit adventum Christi, *perhibendo testimonium de lumine d*. Quod addit de Christo, quòd in Sione, uti dixi, natus dicatur, plurimorum sententia est, tùm Enarratorum omnium, præter paucos recentiores, tùm aliorum Patrum, quos citavi: licèt Hier. alicubi *e*, exponat etiam de homine regenerato in Ecclesia. Volunt recentiores Hebræa *f* phrasi איש ואיש *ischve isch* (per *homo, & homo*) significari quemlibet hominem multosq; homines, quemadmodum apud Ezechielem *g*, *Homo, & homo de domo Israel*, & apud alios *generatio, & generatio h*, & quos Latinè legimus *i puteos multos*. Hebraicè dicuntur *putei, & putei*. Cajetanus innui vult Hebræum, & Gentilem, qui ad eamdem pertineant Ecclesiam, non asciti, sed nati in ea per donum regenerationis. Arnobius Adam secundum ex primo regeneratum, vel hunc transeuntem in illum, sicut Origenes, & creditus Hieronymus, atque Chrysostomus *k* hominis exteriorem, & interiorem faciem.

Nasci in scripturis pro manifestari.
a de obitu fratris.
b 17. de Civit. c. 16.
c Joan. 1. 6.
d ibid. 7.
e in Es. cap. 66.
Phrasis Hebræa, homo & homo, quid significet.
f Ribera etiam in Joel. 2.
g c. 14. 4.
h Ps. 144. 4. Joel. 2. 2.
i Gen. 14. 10.
k hom. 23. in Gen.

Verus profectò sensus, sed alter de Christo merito præferendus propter auctoritatem longè majorem secundũ quam faciliùs est primum nomen (*homo*) jungere verbo (*dicet*) eo quem prius dixi, modo. Nam duriusculè à nonnullis *l*, exponitur (*homo, & homo*) pro magno, insigni, Principe, nec alio exemplo puto probari posse, quamvis טוב טוב *tou tou, bonum bonum* significet *optimum*, & Apollinarius quem recitavi, explanet nobilem, & verum hominem, & Chaldæa paraphrasis, quam postea recitabo, de regibus Davide, & Salomone. Non ita etiam placet exponere cum Lyrano, numquid Sioni dicet homo Christus, & homo idem Christus natus est in ea, & ipse fundavit eam Altissimus, ut scilicet suammet Incarnationem prædicet. De Maria sensus accommodatitius est ab Hugone, & Rickelio traditus, quæ Sion dicatur, quia ex Judæis nata, & contemplativa; numquid illa dicet corde & ore de filio suo, homo purus est? quasi verò id creditura sit, omninò non id dicet, ut credet. Tunc loquatur Propheta, & homo natus est in ea, seu vir virtute perfectus, quamvis non mole corporis, *& circumdatus m ab ea*, & ipse fundavit eam Altissimus omni genere perfectionis. Sed redeundo ad magis receptam expositionem de Christo, Tertull. *n* videtur legisse, *& homo factus in illa, & Deus homo natus est in ea*, nisi dicas adjecisse ut explanationem suam quod etsi præ se fert contra Marcionem, tamen contra Praxeam sic disertè scribit: sed enim invenimus illum directò, & Deum, & hominem expositum, ipso hoc Psalmo suggerente, quoniam Deus homo natus est in illa, ædificavit eam voluntate Patris. Ambros. *o* vim facit in participio (*factus*) quod alios multos legere monui, pro (*natus*) ut factus Christus dicatur quatenus homo, & secundum corpus, natus, ut Deus, factus ex matre, natus ex Patre. Esaias *p*, quem citat, potius ostendit nullum esse hoc discrimen, *Puer natus est nobis, & filius datus est nobis;* explicat enim ipsemet Doctor, in puero nomen ætatis esse, in filio plenitudinem divinitatis: constat verò *ætatis* nomen convenire Christo ratione solius humanitatis. Deniq; certum est passim de Christo, ut est homo, dici quod *natus est q*: atque ita etiam profitemur in Symbolo Apostolico, tametsi de eodem ut Deus est, negemus in Constantinopolitano, seu Nicæno, & Athanasio, factum esse, vel creatum, sed gentium. Lege Doctorem Angelicum *r*. Hebræum participium est ילד *jullad natus*, sicut vers. 4. atq; ut ibidem notavi ἐγεννήθη, potest idem valere quod ἐγενήθη. Translatio Chaldæi sic habet; *Proinde Sion dictum est, David est Rex Israelis, & Salomon filius ejus educatus est intra eam*, vel, ut vertit Nebiensis, *& ad Sion dicetur, David Rex, & Salomon filius ejus unctus fuit in ea*. Typicè conveniunt ista. Christo Rupertus *s* subtiliter observat hoc mysterium non posse dici ab homine, idest, à terreno vel Judæo, vel hæretico, &c. Sed hoc dicere, *deorum esse, & omnium filiorum excelsi t*: & idcircò hunc esse *thesaurum absconditum in agro u*. Addere potuit, quod Christus interrogavit, *Vos autem, quem me esse dicitis?* quum respondissent discipuli, quid homines dicerent *x*.

l Michael Gislerius in Can. c. 3. v. 10. Scriptaus hos lere. Genebrardus ibid.
Sensus accommodatitius de B. Maria.
m Jerem. 31. 22.
n contra Praxeam. c. 27. lib. 4. contra Marcion. c. 13.
o de obitu fratris & 3. de fide c. 2.
p c. 9. 6.
Nomen ætatis qua ratione Christo conveniat.
q Mat. 1. 16. 20. c. al. 2. 4. Luc. 1. 35. c. 2. 11. Joh. 18. 37.
r 3. p. q. 17. a. 6 & 7.
s 1. de glorificatione Trin. cap. 3.
t Ps. 81. 6.
u Matth. 13. 44.
x Cap. 16. 15.

Et ipse fundavit eam Altissimus.) Hier. & Isidorus, *Excelsus*, de qua voce dixi Psal. 82. & quo pacto inde Christi divinitas probetur. Respondeant Arriani, ait hoc loco existimatus Hieron. quoniam dicunt Altissimum solum Patrem esse, ecce hic de filio dicitur, *Et ipse fundavit eam Altissimus.* Non dixit, Filius Dei, qui *erat in principio apud Patrem*, sed quid dixit? *Homo natus est in ea; & ipse fundavit eam Altissimus.* Si autem Altissimus dicitur, quantò magis Verbum Dei? sic ille. Nescio undè acceperit Tertull. *y*, quod legit, *Et ædificavit eam voluntate Patris.* Homo corpore, ait Ambros. *z*, Altissimus potestate, qui in ipsa civitate Sion factus est humilimus, inquit Isidorus *a*, ipse est, qui fundavit eam excelsus, eumq; supra se cœli, & Angeli suscipiunt. Fundasse autem, seu confirmasse, stabilisse, ordinasse, sumendo pro futuro, quod Hebraicè est præteritum, dicitur Sionem civitatem, Ecclesiam, matrem suam Mariam, ut constat ex iis, quæ prius tractata sunt. *Virtus Altissimi obumbravit* Mariæ *b*. Christus fundamentum, & fundator fundamentorum est Ecclesiæ, de quibus initio psalmi. Hæc verba paria facit Athanas. *c* cum illis *d*, *In principio erat Verbum, & Deus erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt.* August. *e* Altissimum Deum Christum scribit, antequam in illa civitate, idest, in populo Dei per Mariam fieret homo: ipse in Patriarchis, & Prophetis fundavit eam; & quod *f* sic fundavit civitatem illam, in qua nasceretur, quomodo creavit matrẽ, de qua nasceretur. Cancellarius Parisiensis Grevæus *g* piè disputat, quomodo Dominus indicat lubens mansionem suam, sicut cum interrogantibus ubi habitaret, respondit *h*, *venite, & videte*, & quod triplex ipsi mansio est, mundus magnus, mundus parvus, qui est homo, secretior thalamus, & apotheca, qui est Virgo Maria, ejusve uterus, & quo pacto has mansiones fundaverit, sanctificaverit, dedicaverit. De Maria Dei matre accommodatè usurpantur illa verba, quasi ab ipsamet dicta *i*: *Qui creavit me, requievit in tabernaculo meo.*

y 4. Contra Marcionem. c. 13. & contra Praxeam c. 27.
z de obitu fratris.
a de Nativ. Domini, c. 6.
b Luc. 1. 35.
c Epistola ad Marcellinum.
d Joan. 1. 1.
e 17. de Civ. cap. 16.
f hoc loco.
g Serm. 124. Pia disputatio Grevai.
h Joh. 1. 39.
Triplex Christi mansio.
i Eccl. 24. 10.

Vers. 6.) Dominus narrabit in scripturis populorum, & Principum horum, qui fuerunt in ea.

QUod de propaganda tam latè dictum est Ecclesia, & illius conditore atq; fundatore Christo, qui nasceretur visibilis, & cum hominibus conversaretur, sed propter majestatem, dignitatem, & sublimitatem à nullo homine posse comprehendi, aut verbis explicari, ait Dominum ipsum eumdem narraturum id, & notum facturum, tum verò quod attinet ad cives cœlestis civitatis conscriptos, tunc quando cunctos Populos, & Principes ac eximios sanctitate viros in die Judicii, tamquam ex libro numerabit, recensebit, recitabit. *Capillos ipsos suorum numeratos* Christus dixit *k*, *& nomina scripta in cœlis l*, ut observavit Basilius atque Theodoretus. *Firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc; Cognovit Dominus, qui sunt ejus m*. Turbam hanc nemo dinumerare potest *n*, quod quum conaretur noster David, deprehendit *super arenam multiplicandos o*.

Sensus loci.
k Luc. 12. 20
l Cap. 12. 7.
m 2. Tim. 2. 19.
n Apoc. 7. 9.
o Ps. 138. 18.

Placet quoq; multis, in quibus Euthymius est, atq; Nicephorus, ut Christus ex divinis Scripturis, quæ ad seipsum, & ad Ecclesiam pertinent, declaraturus, & probaturus sit: appellentur autem Populorum scripturæ, & Principum, quia Judæis, & Principibus eorum velut possessio propria traditæ, *eratque ipsorum testamentum, & legislatio*. Christus quidem certè in Synagoga Esaiam interpretatus *p* est, crebroq; adhibebat Scripturarum testimonia, & jubebat *eas scrutari, quia testimonium perhiberet de ipso*, & asserebat, *si crederent Moysi, credituros etiam ipsi, quoniam de ipso ille scripsit, q*, &c. Amplectitur etiam August. & alii, Novi Testamenti Scripturas conditas in gratiam populorum à principibus, quos constituit Dominus super omnem terram. Favet Paraphrastis interpretatio (Domine in libro, in quo scriptæ sunt computationes omnium Populorum, hic Rex generatus est ibi, aut juxta Nebiensem, unctus) nempè in libro Genesis, vel Evangelii Matthæi, quod incipit à libro generationis, & Lucæ, qui etiam texit genealogiam Christi, vel in libro prædestinationis. Tertio, alii *r* hoc referunt ad descriptionem orbis ab Imperatore Romano indicendam, in qua censeretur etiam Christus, ut factum narrat Lucas *s*, & Tertullianus *t*, ætate sua custoditum refert censum illum Augusti, testem fidelissimum Dominicæ Nativitatis. Quarto, Galatinus *u* vult has Scripturas populorum esse, quas

p Rom. 9. 4
q Luc. 4. 19
r Job 5 89. 4
s Agellius. Salmer. tom. 3. tract.
t Cap. 2. 1.
u 4. contra Marcion.

quas Gentiles, quos ait semper intelligi nomine *populorum* plurali, condiderint, nimirum facti Christiani, de gestis, & miraculis Christi. Quinto, addit sanctas imagines, quæ in templis Christianorum instructionem populorum fieri solent, in quibus miracula Christi tùm lectatorum ejus litterarum ignari jugiter legunt, quæ in codicibus sapientes lectitant. Gregorius *a* scribit, quod legentibus Scripturam, hoc idiotis præstare picturam cernentibus; quia in ipsa etiam ignorantes vident, quod sequi debeant, in ipsa legunt, qui litteras nesciunt *b*, & quod dum nobis ipsa pictura quasi Scriptura, ad memoriam Filium Dei reducit, animum nostrum aut de resurrectione lætificat, aut de passione demulcet, & quod *c* idcircò pictura in Ecclesiis adhibetur, ut hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent. Sexto idem Galatinus refert *d* ex R. Joses filio Simeon in midras thehillim, ac expositione præsentis loci, ex nationibus & populis, qui adducent munera Regi Messiæ: Deum ascripturum eos cum Israel, & tales futuros, ac si nati in illa hora fuissent. Quod nonnulli applicant ad Magos, qui in Christo munera attulerunt *e*. Septimo, declarat Genebrardus, quod in scriptis populorum, in quibus Deus, & Christus olim blasphemabatur, narrabit hæc quæ dicta sunt, hoc est, scripturas, libros, linguas etiam populorum convertet in suam & Ecclesiæ laudem, atque consecrabit sibi. Ultimo, Sixtus antea citatus insinuat Hebræorum expositionem, tantam fore multitudinem populorum in Jerusalem, ut solus Messias, in cujus scientia scriptus est omnium numerus Judæorum, illam dinumerare valeat, utpotè qui natus in ea Urbe sit, ut ibi regnet semper, ac sine fine. Primi duo sensus melioris, ceteri magis accommodatitii, quam litterales, aut etiam commentitii, ut quos de suo Messia tradunt Hebræi.

Nomine Populorum intelliguntur in scripturis Gentiles.
a lib. 9. Epist.
b lib. 7. Epist. 54.
c ibid. ep. 109
In Ecclesiis quare pictura adhibeatur.
d lib. 8. c. 3.
e Christoph. Sanctotisius in Matt. c. 2.

Dominus narrabit.) Hieron. in editione Treveri & Victorii, *numeravit*, licèt in Bibliis Regis extet, *narrabit*. Isidorus aliquando *f*, *narrabit*, interdum, *g numeravit*. In Psalterio Romano, & apud Arnobium, Augustinum, Cassiodorum, *narravit*. Alii, *recensebit*. Hebræum verbum ספר *saphar* has omnes patitur significationes: Διηγεῖσθαι autem non pertinet ad enumerationem, sed narrationem, commemorationem, rei expositionem; quo fit, ut minus probabilis sit tertius sensus de descriptione, & censu: ac etiam primus de enumeratione, si propriè quoque *narrandi* Latinum verbum spectemus. Quamvis verum sit in narratione contineri recensionem ac enumerationem. *Narrandi* verbo Lyranus innui notat, quod Christus nil erat ipse scripturus, sed tamen aliis, qui scriberent, inspiraturus.

f de Vocatione Gentium, cap. 3.
g de nat. Domini, c. 6.
Διηγεῖσθαι.

In scripturis populorum.) Hieron. *scribens populos*. Isidorus eodem modo alicubi *h*: alibi *i*, *populis*. Gallicanum Psalterium, & Cassiodorus, *scripturas*. Psalterium Romanum, *populorum suorum*. In commentario crediti Hieronymi, & in textu Græco, *in scriptura*, ἐν γραφῇ. Redditio ἐν ἀπογραφῇ τοῦ γεννηθῆναι, *ut in descriptione nascatur*. Quæ translatio favet nonnihil expositioni tertiæ de descriptione Orbis, sub qua Christus natus est, sicut & Chaldæa paraphrasis, quam citavi prius. Docui autem etiam quas intelligere debeamus scripturas, in quibus Deus narrat, & loquitur, videlicet præcipuè quas appellamus divinas, utriusq; Testamenti. Ex Hebræo בכתב *bichtbon*, reddi potest, vel *in scriptura*, vel *in scribere*, seu *in scribendo, cum scriberet, cum scripserit, &c.* Idem ille Auctor, quem dicunt Hieron. populorum scripturas ait vocari, quia populis omnibus leguntur, hoc est, ut omnes intelligant. Subdit, Plato scripsit in scriptura, sed non scripsit populis, vix enim intelligunt tres homines, &c. Videte quid dicat (explanans verba sequentia) *qui fuerunt*, non qui sunt, ut exceptis Apostolis, quodcumq; aliud postea dicetur, abscindatur, non habeat posteà auctoritatem. Quamvis ergo sanctus sit aliquis post Apostolos, quamvis disertus sit, non habet auctoritatem. Rubertus *k* quod priore dictum est loco, videtur transcripsisse. Duo in his cave: tum ne omnium populorum utilitati propositam scripturam, ab omnibus putes proprio marte ac studio posse intelligi; vel convenire, ut passim lectitetur ab omnibus: tum ne existimes dummodo Apostolorum doctrinæ contraria non proponant, deesse aliis auctoritatem, qui scribunt de rebus divinis, aut Doctores sancti, aut multò magis Pontifices, quos absque dubio certos nos oportet esse, si quid ad mores communes, fidemq; pertinens definiant, nobis imponere necessitatem recipiendi, & credendi. Sed & parum probabiliter, & Catholicè aliqui Catholici loquuntur, qui asserunt solam Ecclesiam primam, & propriè Apostolicam consignare, & discernere scripturas Canonicas auctoritate ac judicio suo potuisse. Vel, primitivam illam Ecclesiam in docendis fidei mysteriis majoris gratiæ & auctoritatis, quam quæ nunc est, fuisse, idq; propter Apostolos. Id præsertim docent Durantus *l*, Vvaldensis *m*, Driego *n*, Gerson *o*. Citat Vvaldensis locum illum ejus, qui creditur Hieron. appellans commentarium ipsius, minus Breviarium. Eadem semper est, eritq; auctoritas Ecclesiæ, ac planè certum est nonnullos libros longè post ætatem Apostolorum declaratos pro canonicis, de quibus prius ambigebatur, & sic expediret, posse alios pro talibus nunc declarare, qui non habentur pro talibus. Quod verò attinet ad certitudinem fidem, auctoritatem scripturarum, ea sine dubio est à Deo revelante; sed per Ecclesiam quoq; proponentem, ut August. solet docere, diceretq; se scripturæ non crediturum, & Evangelio, nisi Ecclesia id præciperet. Qua in re adhuc minus cautè Gerson *p*, locutus videtur: initio Ecclesiæ plus credendum fuisse auctoritati primorum discipulorum, qui noviter, & certitudinaliter à Christo edocti erant, quam Evangelio cuivis antequam esset ab ea receptum vel auctorizatum: sed post approbationem, & auctorizationem quatuor Evangeliorum per dictam Ecclesiam, plus esse credendum Evangelio, quam alteri cuicumq; humanæ auctoritati. Hoc non est verum nisi de auctoritate purè humana: alioquin, ut paullo antè dixi, par est adhuc, eritq; semper auctoritas in Ecclesia definiendi, atq; proponendi quæ oportet, cui pari obligatione teneantur fideles credere, quam qui primis illis temporibus vivebant. Lege Thomam Stapletonũ *q*, & Melchiorem Canum *r*. Dictus toties sub Hieron. nomine Auctor negat solũ recipiendos in canonicam auctoritatem libros alios, quam qui ab Apostolis vel Apostolicis viris conscripti sunt, quod attinet ad libros Novi Testamenti.

h de nativ. Domini, c. 3.
i de vocat. Gent. c. 3. 6.
k lib. 1. de glorific. Trin. c. 1.
Sacra Scriptura non est omnibus legenda.
l 3. d. 24. q. 1.
m Tom. 1. l. 2. cap. 20.
n 2. de Eccl. script. & dogmat. c. 3. ad 1. & l. 4. c. 4.
o 3. p. de vit. spirit. animæ lect. 2. Corol. 7. littera R.
p 1. p. Cons. 5
q 9. de princ. fidei 12. 13 14.
r 2. de locis Theol. c. 7.

Ceterum si quis in dubium ex iis veniat, ut venit sanè aliquando post valdè diu, potest, ut & antea potuit, Ecclesia definire, quamvis nec definiverit, nec definire possit recipi debere, quos reprobavit semel Apostolorum Ecclesia, sive ex Novo, sive ex Vetere quoq; Testamento. Fatendum deniq; necessaria saluti ab Apostolis tùm verbo, tùm scripto tradita, ita ut deinceps nihil novum propositum sit, sed magis declaratum. In quo sensu scripturas illorum licet appellare populorum, & maximè universales, ac si placet, Catholicas, quod nomen Epistolis aliorum, præter Paulum, Apostolorum, tributum est, ut docui in commentario Epistolarum Joannis & Petri: & huc etiam illud quod Abacuc *s* Prophetæ dictum est, aptari potest: *Scribe visum, & explana eum super tabulas, ut percurrat, qui legerit eum.* De scriptura populorum lege Sixtum Senensem *t*, qui falli videtur, accipiens ut per se distinctum librum ab aliis.

s Cap. 2. 2.
t Lib. 2. Bibliot. c. 6. verbo Populorum scriptura.

Et Principum horum, qui fuerint in ea.) Hieron. & Isidorus *u*, *iste natus est ibi*. Chald. *hic Rex generatus est*; & explicant alii Hebræa זה יולד שם *zeh jullad sciam*, *iste videlicet, insignis vir, natus est ibi*, quem Paraphrastes quidem intelligit Davidem, & Salomonem; sub eo typo Christus intelligi potest natus in Sion, ut prius dixi: quia Bethlehem, ubi & David natus est, erat sub Metropoli Sion, sive Jerusalem. Exponi potest præterea de hoc, & illo, & quolibet nato seu renato in Ecclesia, qui maximo honori, gloriæq; ducet annumerari inter Ecclesiæ filios, & Christi servos. Tale illud apud Esaiam *x*, *Iste dicet, Domini ego sum; & ille vocabit in nomine Jacob, & hic scribet manu sua Domino, & in nomine Israel assimilabitur*, idest, cognominabitur, & cognominabit se, & nomen dabit Christo, & computabitur inter Christianos, qui sunt secundùm spiritum, populus Israel, & Jacob. Addunt Hieron. (sed non Isidorus) & alii Hebraizantes, atq; Paraphrastes, propter סלה *selah, semper*, vel *in æternum*, quod quidam aliter explicant, ut alias dixi. Græcè est διάψαλμα. Ceterum oportet LXX. ex sequente versu transtulisse huc quod habetur Hebraicè רשרים & legisse cum puncto in sinistro cornu litteræ שרים *sarim*, quod significat *Principes*, in dextro enim *cantores* valet. Tum verò iidem interpretes, verso singulari in pluralem numerum, *iste natus est in ea*, per, *isti nati sunt*, vel *fuerunt in ea*, & jungendo utrisque tùm Populis, tùm Principibus, & supplendo relativum pronomen *qui*, ὧν, Hebraicè אשר *ascer*, transtulerunt *Populorum, & Principum horum, qui fuerunt in ea*, quod aliter dicere potuerunt, *ibi*, aut, *illic*: sed innuere magis

u de nat. Domini, c. 6. de voc. G. c. 3.
x Cap. 44. 5.

gis

gis voluerunt Civitatem Sion, pronomine illo fœminino. Parum autem refert, quod verterint, *fuerunt*, pro *nati sunt*, quæ est significatio participii singularis יולד *jullad*, prout vidimus versu 4. & 5. in quibus erat idem participium, & in multis codicibus Græcis ἐγεννήθησαν, & ἐγεννήθη, aut priore loco ἐγεννήθησαν, hic participium γεγεννημένων, quod *natos* significat, & transferri potuit, ut legit Augustinus, *facti sunt*. De principibus, qui sint, dictum jam antea, sunt nempè Apostoli, & Apostolici Scriptores sacri.

a 1. Tim. 5. 17.

Extendi etiam potest nomen ad alios Prædicatores, & Prælatos vel insignes sanctitate a. *Qui benè præsunt, duplici honore digni sunt*, à Deo autem etiam peculiari modo in vitæ ac remunerationis libro describuntur, & suo tempore narrabuntur atq; recensebuntur. Augustinus factos Principes notat Apostolos in Ecclesia, qui erant prius piscatores, aut publicani: alios item de sæculo conversos Principes ad urbem Romam venientes, non ivisse ad templum Imperatoris, sed ad memoriam piscatoris: magnam hanc rem esse, magnum gaudium magnam lætitiam, posteà venisse & Oratores, sed venturos non fuisse, nisi præcederent piscatores: deinde, *abjecta, infirma, ignobilia mundi Deum elegisse* b, *& suscitasse de terra inopem, de stercore erexisse pauperem, ut collocaret eos cum Principibus populi sui* c, *& constitueret principes super omnem terram* d, *& nimis confortaret principatum eorum* e. Non placet mihi Jacobus Jansonius, *scripturas populorum* esse vulgarium Prophetarum, ut Amos, Oseæ, & similium: *Principum* autem eorum, qui inter eos principem locum tenerent, qualis David, Salomon, Esaias. Satis impropriè Prophetas minùs excellentes, vocat *Populos*: nec si populares vocaret, id ei libenter concederem. Postremo, *Principes* pro Prophetis cantorum Agellius poni putat. Sequenti versu id expendemus. Hic duo disputari possent, quare nihil scribere voluerit Deus, & scripturæ quanta utilitas, præsertim sacræ. Non difficilis responsio, nec nunc est afferenda, ne diutius morer.

b 1. Cor. 1. 27
c Ps. 112. 7. 8
d Ps. 44. 17.
e Ps. 138. 17
Improbata expositio.

Vers. 7.) Sicut lætantium omnium habitatio est in te.

Sensus loci.

Laudat ad extremum, repetita ad ipsam apostrophe, Sionem civitatem, quod licèt civium ejus futura multitudo tanta sit, nulla tamen discordia, nulla discrepantia, nulla quasi dissonantia, tumultusve inconditus, nulla querimonia, lis, rixa, contentio, nulla mæstitia, angor, molestia, sed una habitantium lætissima consociatio, festivissimaq; consuetudo, qualis præ nimio gaudio celebrantium inter se convivia, & choros ducentium, & agitantium tripudia. Hoc quidem spirituale gaudium civibus Ecclesiæ, qui sint tales, non numero solum, sed merito, continget in hac etiam vita, velut proximus post charitatem, *Spiritus Sancti fructus* f, at multò magis absque ulla comparatione hinc ad futuræ statim vitæ, patriamq; translatis cœlestem. Civitas Jerusalem, ejusq; templum, de quibus primò videtur, ac simpliciore sensu Propheta in Psalmo loqui, harum aliarum rerum sunt typus, vel etiam Christi, & corporis ipsius, in quo & tuti, & læti sumus, atque sub ejusdem quasi umbra laudes ei alacriter concinimus. Translationes ex Hebræo alios pariunt explicatus, de quibus mox videro. Ad B. quoque Virginem transfert Ecclesia sententiam istam ita canens, *Sicut lætantium omnium nostrum habitatio est in te Sancta Dei genitrix.*

f Gal. 5. 22.

Sicut lætantium omnium habitatio est in te.) Hieron. & *cantores quasi in choris, omnes fontes mei in te*. Sed in editione Fabri & Victorii, *& cantabunt quasi in choris, omnes fortes mei in te*; apud Trevetum, *fontes*. Ubi sine dubio error est legere, *fortes*, sicut Psalmo 41. g *fontem* pro *fortem*. Hebræa enim vox de qua paullo post, nullo modo *fortem* significat, quod notavit etiam idem Trevetus, & postea Titelmanus. Alii, *& cantores, ut tibicines*, vel, *choraules*, vel, *choream ducentes*, vel, *tripudiantes*, vel, *canentes in tibiis*, vel, *parturientes*, vel, *mulieres* vel, *viscera, omnes fontes mei in te*, vel, *scaturigines*, vel, *modulationes*, vel, *aspectus*, seu, *conjectus oculorum*, sed, *cogitationes ac studia, & contemplationes, & providentia*. Chald. *& dicant cantica in choris, omnes species laudis super sacrificia dicuntur in medio tui*. Aut ex versione Nebiensis, *& dicent cantum cum choris, omnes species laudis super sacrificia dicentur in medio tui*. Explicat Hieron. Trevetus legens, *fortes*, quod populus cantabit quasi in choris, idest, communiter & jucundè, sicut quod cantatur à choro, & hoc est, quod cantabunt veluti canticum in Dei prolatum persona; *omnes fortes mei in te*, idest, omnes viri, quos ego fortes facio, sunt in te, ò Sion: ego dotavi te, ò Sion, multitudine virorum fortiū. Admonet nihilominus etiam, ut dixi, secundùm peritos, Hebræum vocabulum non significare *fortes*, sed *fontes*, & esse sensum, omnes fontes mei in te, hoc est, origines omnium bonorum, quæ sunt à me, sunt in te: de omnibus bonis, quę facio hominibus, principalis copia est in te. Quasi diceret: *Ego vena aquarum viventium, fonsque vivus* h, à me *omne datum optimum, & omne donum perfectum* i. Vel, possunt esse verba ipsiusmet Sion, & Ecclesiæ gratulantis, & gratias agentis Deo. Hebræa sunt hæc, adscribendo huic versui id quod in priore legebamus, *& principum*, ושרים כחללים כל מעיני בך *vesciarim checholelim col mahbhanai bach*. Ubi, quo antea notavi, prima vox, cui præfigitur littera servilis (ו) *vau*, nota conjunctionis cum sceva, nunc notata puncto in dextro cornu, *cantores* propriè significat, *eosque qui cantant*, vel, *cantantes, qui sunt cantantes*, aut, *erunt cantantes, cantabuntq;* quo ultimo modo transtulit Hieron. apud eos, quos retuli. In altera voce primam litteram servilem item cum sceva legit idem Doctor (ב) *beth*, nempè ב *be*, quoniam exposuit per præpositionem *in*: jam verò est *che* indicans, *sicut, quasi, tamquam*: deniq; similitudinem. Quod sequitur חללים *cholelim* pro *tibicinibus*, & aliis idē significantibus, multi sumunt; licèt non proferant aliud exemplum. *Tibiam* חליל *chalil* significat, & מחול *machol chorum certum instrumenti musici genus*, seu, *canentium aut instrumento pulsantium cœtum*. *Choros* Hieron. reddidisse hoc loco dixi, & in quodam scholio Græco recitatur καὶ ᾄδοντες χοροῖς; *& canentes chori*, nempè canentium cœtus. Radix est חלל *chalal*, sed & à חול *chol* possunt חוללים *cholelim* in conjugatione piel exponi, *saltantes*, seu, *tripudiantes*, atq; etiam *parturientes*, aut, *parturire facientes* quam ultimam noti, nem vidimus Psal. 28. k *Vox Domini præparantis cervos* יחולל *jecholel* in futuro. Alienior est à vulgata nostra translatione, & à ceteris omnibus hæc postrema acceptio, quam solus, quod sciam, sequitur Cajetanus, tametsi non abhorreant sensus à præcedentibus in toto ferè Psalmo, de propagandis civibus Sion, idest, Ecclesiæ. Huc referens nomen præcedentis versus, sed interpretans *Principes*, quemadmodum editio nostra vulgata, & sententiam totam sic transferens, *& Principes sicut parturientes*, videlicet *erunt*, explicat quod principes Ecclesiæ, Apostoli, & alii similes, tanta erunt sanctitate præditi, ut quod de seipso scripsit Paulus l, alios parturiant, *donec formetur in eis Christus*.

g vers. 2.
h Jerem. 2. 13
cap. 17. 13.
i Jacob. 1. 17.
k vers. 5.
l Galat. 4. 19

Propiùs accedit aliorum interpretatio ad sensum editionis nostræ, ut *parturientes* pro mulieribus, quarum est parturire, accipiendo, sit sensus, quod cantores sicut mulieres, idest, tam viri, quam mulieres, laudent civitatem Sion, & Ecclesiam, aut adeò suaviter, quam solent mulieres. Plures ex Hebræo convertunt, *sicut tibicines*, aut quid tale, declarantque tam facilè inveniendos in Sion, seu in Jerusalem, & in Ecclesia præcones divinarum laudum, quam in aliis regionibus reperiuntur tibicines, quos חללים *cholelim* vocatos volunt, quasi prophanos, & publicis atq; profanis lætitiis servientes; quia est etiam חלל *chalal* profanari. Concordat ista plurium Hebraizantium explanatio cum translatione nostra, *sicut lætantium* quemadmodum, & quod ex Paraphraste retuli de dicentibus Cantica, vel cantum in choris, aut cum choris. Nam *lætantes* omnia ista comprehendunt, & εὐφραινόμενοι, quos etiam vocare possis *epulantes*, prout alibi * transfert interpres Latinus. Legit August. *tamquam jucundatorum omnium*. Psalterium Romanum, Arnobius, Cassiodorus, *sicut lætantium omnium nostrum*. Gallicanum Psalterium, *sicut lætantibus omnibus nobis*. Aliud nomen quod facit difficultatem, est מעיני *mahbianai*, ante quod est כל *chol* significans *omnes*. Legerunt, qui *fontes* vertunt hoc modo à singulari מעין *mahbian*, quod extat in Psal. 113. m. *Qui convertit rupem in fontes aquarum*. Hebraicè cum paragogico redundante, & in singulari למעינו *lemahbiano*, & radix est עין *hhain oculus & fons*. Ut autem significat *oculum*, alii exponunt nomen hujus loci *aspectus, cogitationes*, & his synonyma, ita ut significare velit David, ut R. Kimhi docet, omnes aspectus spei suæ, cogitationes, studia collocata, sive in Deum, sive in civitatem Sionem. Hoc sibi volunt, qui *viscera* verti putant posse n, sed tunc esset מעים *mehhaim*. Idem est si
fontes

* Psal. 67.
m vers. 8.
n Blasius Viegas in Apoc. c. 9. Comment. 2. Sect. 4. n. 5.

fontes dicas, quasique venas ingenii, ita ut Poeta jubeat A ita cani de Sione per apostrophen, sicut alii prophani poetæ carminibus se suis aliquem celebraturos profitentur. Eodemque spectat notio pro *modulationibus*, sed à themete ענה *hhanah*, quod inter alia multa significat *canere*; tametsi inde derivati nominis in hac significatione nullum reperiam exemplum, nisi facta nonnulla litterarum permutabilium mutatione, dicas מענה *mahbaneh*, *responsionis* nomen, *reciprocum* quoque *carmen*, atque *modulationem* significare posse. Non sunt hæc tam violenta, & inepta, quam esse Genebrardus contendit. Melius, & aptius quod secundo loco nuper ex Treveto retuli. Nec spernendi, qui *fontes* pro perenni sumunt successione canentium laudes Dei ore, instrumentoque musico ex Levitico genere, & in Ecclesia, his ipsis modis, & per prædicationem a. Paraphrastes, quem citavi, visus est in fontibus fluentem veluti hymnum, carmenque intellexisse. Placet id maximè Agellio, & confirmat ex Esaia b, *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris, & dicetis in illa die, Confitemini Domino, &c.* idest, carmine perpetuo Deum de accepta salute laudabitis. Profert B præterea ex Cantico Deboræ c, quod Hebraicè legitur מקול מחצצים בין משאבים *mikkol mechatsesim ben mashabim*; Græcè vertitur in emendatis Bibliis ἀπὸ φωνῆς ἀνακρουομένων ἀνὰ μέσον ὑδρευομένων: quod in aliis est φωνὴ ἀνακρουομένων ἀνὰ μέσον εὐφραινομένων, ab Interprete nostro, *ubi collisi sunt currus, & hostium suffocatus est exercitus*; Sed ad verbum Hebræa sic reddenda essent, *à voce dividentium inter haurientes*; Græca, *à voce præcinentium*, aut, *pulsantium instrumenta musica inter aquantes*, seu, *haurientes aquam*, quos alia versio Græca vocat εὐφραινομένους *lætantes*. Unde colligit, figuratè loquendo idem esse haurire, quod canere, ac idcircò nil mirum esse, si *fons*, ex quo haurit præcentor, dicatur carmen, quod repetunt haurientes: præcentores autem esse, qui paullò ante vocati sunt Principes, quemadmodum, & Psalmus 67. d, *Prævenerunt Principes conjuncti psallentibus*: tandem hos hìc dici similes lætantibus, idest, *vineam recens plantatam* primum vindemiantibus magno cum lusu, & lætitia e: & id maximè convenire templo Christiano, ad quod confluunt populi, & incipientibus principibus ac præpositis Ecclesiæ, resonare quoque illos in Dei laudes, illo vino ex Christi vita hausto, quod *lætificat cor hominis* f; atque carmen Eucharistiæ concrepare, *dum illud vitis genimen novum bibit in Regno Patris sui* g. Possemus id confirmare ex profanæ formulis poeseos, in qua musæ, nymphæ, lymphæ ab aquis, & fontibus denominatæ, carminibus præesse dicuntur, & de Homero Manilius cecinit h.

Per fontes quid intelligatur.
a Agellius refert.
b cap. 12. 3.
c Judic. 5. 11.
Fons quomodo dicatur carmen.
d vers. 26.
e Deut. 20. 6
f Ps. 103. 15.
g Matth. 26. 29.
h 2. Astron.

— *Cujus de gurgite vivo.*
Omnis posteritas latices in carmina duxit.
Amnemque in tenues ausa est deducere rivos,
Unius fœcunda bonis.

Sed negari non potest subtilem alioqui Agellii explanationem, non æque solidam esse. Nullus profectò umquam dixit haurire aquas de fontibus Salvatoris, esse carmine perpetuo DEUM laudare de accepta salute, sed ipsam haustionem omnes volunt ad aquam salutis pertinere; non autem ad fontem, venamve laudatorii carminis. Cantici quoque Deboræ sensus est etiam juxta lectionem Hebræam, & Græcam, post victoriam tantam populo allatam securitatem, libertatem, otia, ut ubique narrari possent justitiæ Domini, & clementia in fortes Israel, descendi ad portas, & obtinere principatus. Caussam autem fuisse, quia vox dividentium, seu jaculatorum strepitus, qui erat impedimento, cessavit, & quotquot egrediabantur ad auriendam aquam, quum liberrime id facerent, poterant Deum laudare, qui effecerat, ut sine timore habitari posset in villis. Interpres hujus effectus caussam expressit, *ubi collisi sunt currus, & hostium suffocatus est exercitus*. Postremò, lætantes de vindemiatoribus præcisè interpretari nulla subest caussa. At non dubito legisse LXX. non מעיני *mahbianai*, sed מעין *mahbon* sine (י) *jod* in fine, vel, si legerunt illud aliud nomen, ut nunc est, permutatum fuisse medium (ו) *cholem* in (י) *jod*, & prætermisse eosdem interpretes affixum pronomen, quod indicat ultimum (י) & lectum מעין *mahbon*, quod absque controversia significat *domum, prealtam, munitam habitationem*, & aliquando propriè *Templum* i. Fortassis indę Galli mutati sunt vo-

i 3. Reg. 1. 29

cem *maison*, Hispani *meson*, (sed hi pro taberna, & domo peregrinorum) Itali *maggione*.

Ex dictis paullò quam putaram fusius, sed tamen forsitan quam quis existimet, utilius, facilè percipitur, quam feliciter sententiam Interpretes LXX. expresserint. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*, ὡς εὐφραινομένων πάντων ἡ κατοικία ἐν σοί. Nam ceteræ demum omnes ex Hebræo aut Chaldæo expositiones eodem collimant, ut doceant magnitudinem lætitiæ in civitate Sion, & præsertim in Templo. Quare particula sicut, ὡς כ *che*, non minuit, sed potius rei veritatem declarat, quemadmodum ab Hugone animadversum est, & ab Ayguano. Euthymius verò, & Nicephorus ajunt, ὡς idem valere, quod ὄντως *verè*, quod tamen non congruit dictæ Hebrææ particulæ כן *chen*, ut omnium, qui habitent ibi, qui non sunt omnes, sed multi, ut notat idem Euthymius (quamvis omnes, qui ibi, inquam, habitant) lætitia sit quanta maxima dici potest, & quantam qui lætantur maximè percipiunt, nec satis mente concipi aut explicari verbis queat. Quod si ad spirituale transferamus gau-B dium, præcipuè beatorum, verè id vocat Petrus *inenarrabile* k, & appellare possumus lætantium omnium lætitiam, idest, omnium cumulum lætitiarum, ut nullus ulla de caussa lætetur in hoc mundo, ut non magis beatus honesta lætitia, & divina. Quamvis nomen *omnium* hoc loco non arbitrer cum participio lætantium jungi debere, Hebraicè namque præponi deberet, non postponi, ut sit; sed significari, quod omnium habitatio erit sicut lætantium. Ibi habitatio vera, & firma, hìc incolatus, & peregrinatio. In peregrinatione ista conterimur, ait Augustinus, in habitatione peribit labor, & gemitus, transeunt Orationes, succedunt laudationes; non erit gemitus desiderantium, sed lætitia perfruentium; & totum negotium nostrum non erit nisi laudare Deum, & frui Deo; erimusque hoc uno beati otioso negotio; denique tamquam, inquit, seu, sicut jucundatorum, aut lætantium habitatio dicitur, quia talis ibi erit jucunditas, qualem hìc non novimus, *nec in cor hominis ascendit* l. Excurrit ille, ut solet, in commendationem patriæ cœlestis, & affectum piissimum erga camdem. Creditus C Hieronymus notat in particula (*sicut*) quod in hoc sæculo non est certa, sed quasi lætitia, quia nec perfecta lætitia, ideoque in alio etiam Ps. m dici, *facti sumus sicut consolati*. Esaias n refert Deum dicentem: *Ecce ego creo Jerusalem exultationem, & populum ejus gaudium, exultabo in Jerusalem, & gaudebo in populo meo, & non audietur in ea ultra vox fletus, & vox clamoris*. Ipsamet civitas cœlestiis in abstracto gaudium, & exultatio est, immo Dominus ipse *gaudium* illius est, *in quod servi boni, & fideles intrant, & hoc gaudium nemo tollet ab eis* o; *quia illos nemo rapere potest de manu Domini sui* p. Rursum ipsemet Esaias q, *Consolabitur*, ait, *Dominus Sion, gaudium, & lætitia invenietur in ea, &c. Venient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium, & lætitiam tenebunt, fugiet dolor, & gemitus*. Interim lætantur, *gaudentque in Domino justi semper* r, *speque gaudentes sunt* s, *& secura mens, bonave conscientia, quasi juge convivium illis est* t, etiamsi lugeant, plorent, fleant, contristentur, *persecutionem patiantur* u, *donec abstergat Deus omnem lacrymam ab oculis eorum*, omnem auferen-D do luctum ac dolorem x. Gaudium nunc est ob remissionem peccatorum, cum Deo reconciliationem, regenerationem ac adoptionem in filios Dei, pacem conscientiæ, similitudinem cum Christo in tolerandis tribulationibus, spem æternæ vitæ.

ὡς non minuit hoc loco, sed veritatem rei declarat.
k 1. Epist. 1. 8
l 1. Cor. 2. 9.
m Psal. 125.
n cap. 65. 18. 19.
o Matt. 25. 21. 23.
p Joh. 16. 22.
q cap. 51. 3.
r e. 51. 3. 12
s Psal. 31. 11
Phil. 4. 4.
t Rom. 12. 12.
u Pro. 15. 15.
x Matt. 5.
Joh. 16. 23. 2. Tim. 3. 11.

De B. Virgine, quod in ea, & ad eam confugientium sit lætitia Hugo demonstrat, probatque testimonio Ecclesiæ cantantis, ut jam non semel retuli; *Sicut lætantium omnium nostrum habitatio est in te S. Dei genetrix*, & quoniam illi melius quàm Judith y, convenit, ut cognominetur *gloria Jerusalem, lætitia Israel, honorificentia populi*. Quemadmodum Deus, ut paullo ante dixi, vocatur abstractè gaudium nostrum, quia *adimplet beatos lætitia cum vultu suo* z, & efficiens caussa est non objectiva tantum, ejusdem lætitiæ, gaudiique; ita quodammodo Deipara dici lætitia *, & gaudium nostrum potest, quia consequendæ nobis beatitudini merita ipsius, & intercessio plurimum conferunt, & non exigua pars accidentariæ beatitudinis erit, oculis corporis illam cernere. In illa juxta translationes aliàs, licèt affirmare omnes gratiarum fontes fuisse, omnes item cogitationes Dei, quia quidquid cogitabat Deus, aut ad Deū spectans, & relatum erat: ipsa etiam Dei viscera, quo-
niam

y Apoc. 7. 19.
z cap. 15. 10.
* Psal. 15. 10
Gaudii beatorum caussa est efficiens non objectiva tantū Deus

niam unice amabat Deum, amabaturque ab ipso, & suis A visceribus viscera Dei, hoc est, Filium illius continuit. Sed & Cantores quasi in choris de eadem possumus interpretari, continentes inter se virtutes omnes, ac nihil sibi ut in aliis contigit Sanctis, ab hostium timentes incursibus, sed quasi depositis armis, pæana cantantes in laudem Dei; quos in pacifica sua *Sulamite* pacificus item Salomon sponsus *choros castrorum se vidisse* cecinit a.

(a Cant. 7. 1.)

PSALMUS

OCTOGESIMUS SEPTIMUS.

Canticum Psalmi.

1. Filiis Core, in finem, pro Mahelet ad respondendum, intellectus Eman Ezrahitæ. B

2. DOmine Deus salutis meæ: in die clamavi, & nocte coram te.
3. Intret in conspectu tuo oratio mea: inclina aurem tuam ad precem meam:
4. Quia repleta est malis anima mea: & vita mea inferno appropinquavit.
5. Æstimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adjutorio.
6. Inter mortuos liber.
Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius: & ipsi de manu tua repulsi sunt.
7. Posuerunt me in lacu inferiori: in tenebrosis, & in umbra mortis.
8. Super me confirmatus est furor tuus: & omnes C fluctus tuos induxisti super me.
9. Longè fecisti notos meos à me: posuerunt me abominationem sibi.
Traditus sum, & non egrediebar: 10. Oculi mei languerunt præ inopia.
Clamavi ad te, Domine, tota die: expandi ad te manus meas:
11. Numquid mortuis facies mirabilia: aut medici suscitabunt, & confitebuntur tibi?
12. Numquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam, & veritatem tuam in perditione?
13. Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua: & justitia tua in terra oblivionis?
14. Et ego ad te, Domine, clamavi: & mane oratio mea præveniet te.
15. Ut quid Domine repellis orationem meam: avertis faciem tuam à me?
16. Pauper sum ego, & in laboribus à juventute D mea: exaltatus autem, humiliatus sum, & conturbatus.
17. In me transierunt iræ tuæ: & terrores tui conturbaverunt me.
18. Circumdederunt me sicut aqua tota die: circumdederunt me simul.
19. Elongasti à me amicum, & proximum: & notos meos à miseria.

Titulus, & Argumentum.

Vers. 1.) Filiis Core, in finem, pro Maheleth ad respondendum, intellectus Eman Ezrahitæ.

(Sensus loci.) EGent in titulo declaratione, *pro Maheleth*, & *ad respondendum*, & *Eman Ezrahita*, quia de reliquis dictum aliàs. R. Kimhi fatetur incognitum esse titulum istum. (Titulus incognitus.) Conandum nobis tamen quam verisimillima proferre. *Maheleth* scribunt alii absque aspiratione *Maeleth*, quomodo & Græci μαελὲθ, sed Hebraicè est מחלת *Machalath*. In Psalmi tamen 52. titulo, ubi est eadem vox Hebræa & Græca, Latina est *Maeleth*. Inde petenda, quæ huc spectant. Utrobique variant eodem ferè modo interpretationes. Conveniunt plures de Græcis, atque Hieronymus, ut significet *chorum*, vel *choream*, vel *tripudium*. Chorum quoque Latini alii exponunt Augustinus, Cassiodorus, Bruno uterque, Haymo, Hugo, & alii: sed legunt *Melech*. Remigius autem *Maeleth*, Rickelius *Maheleth*: & in textu ejus, qui notatur nomine Hieronymi Auctor commentarii, *Mahalath*, quæ terminatio propius accedit ad Hebræam. In Arnobio est *Maleth*, quod interpretatur *destitutum*, sicut *Eman pauperem*. Agellius, qui Psalm. 52. corruptam sine dubio lectionem secutus fuerat *Amalech* & nihil eo loci dixerat, hìc *Maheleth* refert *infirmitatem* significare, vel quia populus in captivitate tamquam infirmus esset, & in isto Psalmo medici opem quæreret; vel quod animo, corporive cantoris ægrè esset, multaque sint hìc, quæ conveniant ægrotanti. Meminit aliarum opinionem de modulo cantilenæ inchoatæ à Maheleth, ad cujus instar Psalmus iste cani deberet; de instrumento musico sic appellato, quod interdum vocant LXX. *chorum* (id Genebrardus, quia significat *infirmitatem*, lugubribus accommodatum dicit, quæ ratio non valde congruit titulo Psalmi 52.) de choro, ut significat *cœtum ludentium*, aut, *canentium*. (Variæ opiniones de voce Maheleth.) Placet judicium ipsius, ut sit ultima sententia melior, quia Symmachus vertit διὰ χορῶ, *per chorum*, vel διχόρου, *duplicis chori*. Aquila ἐπὶ χορείας, *super choream*; deinde, quoniam sequentia verba *ad respondendum*, indicant pertinentes, & succinentes, minimè probabilis translatio (*super hæreditatem*.) Lege dicta in titulo Psalmi 52. Jam verò, *ad respondendum*. præ quo Hieronymus vertit, *ad præcinendum*, alii, *ad canendum*, aut *laudandum*. Chaldaicè, *ad laudandum pro oratione*, *ad canendum pro intellectu bono* (hoc respondet nomini *intellectus*, quod habetur in titulo) significat alternis Choris cantandum Psalmum fuisse, eo modo, quo in historia Machabæorum * Jonatha inchoante respondisse ceteri scribuntur. (* 1. Macha. 1. 2.) Exponunt alii, ut R. Kimhi, Cajetanus, Felix, &c. לענות *lehannoth*, *ad affligendum*, aut, *humiliandum*, aut *de afflictione*, aut, *super afflictionem*, nonnulli b, *ad migrandum*, vel, *mansuefaciendum*. Verbum ענה *hhanah* inter multas significationes, habet etiam istas, quas retulimus. (b Gal. lib. 6. cap. 1. 2.) Sed meritò præferenda est hìc illa, quam tradiderunt LXX. & Editio vulgata sequitur. Ezechias vim D patiens petebat à Deo, *Responde pro me* c, in hoc Psalmo præparata est forma verborum, qua peccatis pressus dum à DEO vocatur, ipsi respondere valeat. (c Es. 38. 14.)

Ultimo loco ponitur *Eman Ezrahita*, Græcè αἰμὰν τῷ Ἰσραηλὶ, *Æman Israelita*. In Psalterio Romano, & Gallicano *Eman Israelita*, & apud Lombardum citantur codices habentes αἰδὰμ τῷ ἰσραηλίτῃ, quod quid sibi velit, ignoro. Latini quoque legunt *Eman Israelita*, præter eum, qui dicitur Hieronymus, Auctor commentarii, & Lyranum, & Remigium, qui *Heman Ezrahita*, quamvis in ipso commentario hìc *Israelitam* legat, & *Jezraelitam*, cujus ultimi nominis notionem ait esse, orientalis advena. Paraphrastes pro *Esrahita* ponit יציוא *jarisiva*? quod significat *indigenam*. Id contrarium est conjecturæ Euthymii, de qua meminimus. Heman cognominatum Israelitam ad differentiam ab alienigenis, qui vocarentur eodem nomine. Denique Rickelius refert aliquos legere *Jesraitam*. Tanta est unius nominis corruptio. Nomen primum Latinè etiam scriptum reperio, nunc aspiratè, nunc absque aspiratione. Recta scribendi ratio esset *Haman*, quia Hebr. est הימן *Haman*. Monet Euthym. alios legisse *Etham Israelita*, quod lego etiam in Bibliis editis Basi-

leæ, & Argentorati. Heman autem Israelitam vocari docet, atque post eum Nicephorus, non quod alii cantores non essent Israelitæ, sed quoniam alii fortassis alienigenæ nomine vocabantur eodem, vel tale illi, ut & Ethan, de quo mox, erat cognomen. *Ethan* in titulo Ps. sequentis cognominatur *Ezrahita*, & in historia Regum a, ubi laudatur à sapientia cum *Heman*, & *Calcol*, & *Dorda*, dicunturque omnes *filii Mahol*. In Paralipomenis b, iidem isti vocantur *Zara* adjecto *Zamri*, sed pro *Dorda Dara* nominatur דרע *Darahh*, pro דרדע *Darhahh*, & *Pater Zara* זרח *Zerach*, unde patronymicum אזרחי *Ezrachi*, *Ezrahita*, vel, *Ezrachita*, ut scribunt aliqui aspirata vocabula Latinè, v. g. mihi, nihil, &c. quod communicari posset omnibus quinque filiis, quamvis, ut dixi, soli Ethan tribuatur in 3. Reg. citato, & in titulo Psal. seq. dicto autem loco Paralip. nulli, nec Ethan quidem. Quum verò in illo libro Regum, omisso Zamri, ceteri partem habuisse scribantur Mahol, videri posset eundem patrem nomine duplici appellatum. Genebrardus Heman illum sapientem Samuelis nepotem facit, & Principem cantorum *cum Asaph fratre* c, de eo B autem negat hìc esse sermonem, sed cum Lyrano de alio, qui Zare filii Juda, filius fuerit, aut alterius, qui floreret tempore exitus de Ægypto, à quo cognominetur Ezrahita, tamquam ducens à Zara originem, & hunc filiis Core, quos constat sub Moyse vixisse, dicare Psalm. Jam aliàs respondi filios Core in Psalmorum titulis, non qui Moysis viverent ætate, sed cantores à Davide constitutos, significare: quæ communior etiam hoc loco sententia est. Abulensis d existimat Heman & Ethan eosdem esse, qui laudantur à sapientia in historia Regum, & *constituti* scribuntur *præfecti cantorum* in Paralip. Sed in his libris nunc *Heman* appellatur *filius* e *Joel*, *filii Samuel*, Bedaque sentit hunc nostrum esse, qui filius est Joel; nunc videns Regis in sermonibus Dei f. Quomodo autem idem Heman filius dicatur Joel, filii Samuelis, qui simul filius Mahol & Zaræ, ille ipse, inquam, adeò sapiens, & præfectus cantorum, ut Abulensis quoque sentit g, non occurrit quid respondeam, quia licèt alicui tria interdum nomina sint, non tamen idem potest esse Samuel, & Juda; & multò minùs potest idem esse de Tribu Juda & C Levi, nec præfecti cantorum erant ex alia Tribu quàm Levi. (Cantorum præfecti ex sola Tribu Levi erant.) Cajetanus post alios Hebræos apud Lyranum, *Ezraitam* nomen patriæ *Ezrai*, vult esse, sicut *Anathotites* Jeremias cognominabatur. Vatablus & Sà, ante quos Græcum, quem credit Agellius, Eusebium, dicentem citat, id sibi traditum ab Hebræo quodam, quia Heman erat filius Ezræ. Alii quasi stirpem, & originem aliorum multorum quia זרח *Zarach oriri* est. Nomen loci tale in Judæa nullum reperio: nomen viri proprium Ezræ vel Esdræ scribitur h עזרה *hhezrahh*, vel עזרא *hhezra* i. Hier. k per *Ethan* ait intelligi Abraham, per *Eman* Moysen, per *Chalcol* Joseph, per *Darda* duodecim Tribus, per *Mahol* Jacob. Secutus in ea re est traditiones Hebræas, non semper peritas, quia etymologiæ horum vocabulorum, quas affert, non sunt omnes veræ, nec scriptio orthographica in Eman, quod scribi debuit Hæman, quod est Hebraicè הימן *Heman*, ut ante dixi; ac proinde non significat *fidelem*, qui deberet scribi, אמן *eman*. Produntur in Chronico Hebr. quod Seder holam nominant l, hi Ægyptii fuisse sapientissimi, Hebræos Joseph. m, D & ceteri faciunt, & plures afferunt Levitas atque Cantores fuisse & aliqui, ut Abulensis, Lyranus, Basilius n, Zanchius carminum peritos, ita ut qui Ps. gerant in titulo Ethan vel Idithun, qui putatur idem, & Heman, sicut etiam Asaph, ab his compositi credantur. Cantores illos admitto, & cantorum præfectos, compositorem omnium Psalmor. Davidem unum, quod alibi probavi, affirmo: qui fuerint illi, incompertum adhuc habeo, præsertim Heman. Certè idem non est nomen cum Aman, ut Ayguanus credit. Agellium, qui volet, audiat, τῷ αἰμὰν ἐζραΐτῃ in dativo, denotare Ps. commendatum cuidam præfectò cantorum de stirpe Heman Ezrahitæ, non ipsimet Heman, eo pacto quo *Jojada Princeps ipsi Aaroni* dictus * est Hebraicè, quod interpres vertit *de stirpe Aaron*. (Omnium Psalmorum compositor David.) (* 1. Paral. 12. 27.) Probabilis conjectura. Nil autem notavit de Græca lectione, quæ habet ἰσραηλίτῃ, cum se illam tueri profiteatur, imò legit *Ezrahita*. Tandem circa titulum volo te observare, Bedam Hier. tribuere, quæ quum non extent in illo, qui nunc sub illius nomine circumfertur, argumento est hunc non esse verùm Hier. quod sæpe admonui. (Observatio circa titulum.) Verba sunt hæc. Psalmus iste refertur ad fidem, A & filiis Core præcinentibus, omnis in eandem vocem respondit Chorus Eman Israelit. sensu prudentiaque compositus. Nec tamen ita verùm locutum Hieronym. consenserim, quum & *Israelitam* dicat, pro *Ezrahita*, *Eman* legat, & interpretetur *fidelem*, cum sit *Heman*, ut antea docui, quod *fidelem* non significat.

(a 3. Reg. 4. 31. b 1. Par. 2. 6. c 1. Par. 6. 33. & 15. 17. & 25. lib. 5. 5. 12. & 25. 15. d in 3. Reg. 4. post q. 6. & in l. 1. c. 6. e 1. Paral. 6. 13. & 15. f cap. 25. 5. g in 1. Paral. c. 6. post q. 7. h 1. Par. 4. 17. i 1. Esdr. 7. 1. & alibi. k in tradit. Hebra. in 3. Reg. 4. l cap. 20. m 8. Antiq. cap. 7. n q. 86. in 3. Reg. ca. 4. & qu. 30. in 1. Paral. c. 25.)

De argumento Ps. admodum recepta opinio esse querulam hominis afflicti, & expostulatoriam orationem, quæ sic tota in hoc versetur, ut præter morem aliorum Psalmor. nullam adjiciat, ne in fine quidem consolationem. Sub typo graviorum calamitatum, quas David, vel à Saule passus est, vel Absalone, atque nomine describit *infirmitatis*, nisi & hanc sumi propriè simul velis, agitur de Passione Christi. (Argumentum.) Videntur Euthym. Niceph. Latini passim hanc ipsam Christi Passionem Ps. litteraliter etiam, ut materiam assignare: cui Passioni, ut ait Augustinus, alludens ad *Maheleth*, quod corruptè legit *Melech*, quatenus *chorum* sonat; & ad alia verba, *ad respondendum*, oporteat nos velut in charitatis choro concinentes, idest, imitantes respondere, juxta Petri o præ- B ceptum, & Joannis p. (Allusio ad Maheleth.) (o 1. Ep. 2. 21. p 1. Ep. 3. 16.) Ludit idem, & alii in etymologiis nominum, quas variè, nec omnino verè tradunt, applicantes tùm ad Christum, tùm ad nos. Basilius & Theodoret. ajunt Prophetiam quidem esse de calamitatibus Judæorum, ac de servitute Babylonica, quæ R. Salomonis etiam sententia est; atque Lyrani & Ayguani; verùm simul & de universæ naturæ humanæ post peccatum doloribus, & convenire hanc orationem illis, qui reliquis magis pii sunt. Præter Enarratores Marcellino scribens Athanasius, Passionem Christi tractari ait in Ps. isto, tùm ubi dicitur ex illius persona quæ loqui per totum Ps. inducitur, *super me confirmatus est furor tuus* q, &c. (q vers. 2.) Recenset præterea inter Ps. qui colloquia cum Deo, preces, obsecrationesque complectuntur. Nec dubium quin quilibet ad seipsum transferre Psalm. totum possit, quando patitur tribulationem. Concilium quidem Salegunstadiense habitum in Germania anno 1023. præcipit recitari cum 89. & 40. pro infirmis, & pro salute totius Ecclesiæ. Usurpat Ecclesia Ps. hunc tùm in Parasceves, tùm in Sabbati Sancti matutinali Officio, tum etiam de C dedicatione Ecclesiæ. Optima Synopsis totius Ps. quam tradit Beda, ut Christus deprecetur auxilium per similitudines varias, contemtum suum referens, quem à Judæis erat perpessurus: enumeret quæ sit passurus, asserens mortuos à medicis non esse suscitandos, ut Deo possint confiteri: neget misericordiam ejusdem edicere sepultos posse, aut perditos laudes illius personare, propterea resurrectionem sibi celerrimam venire deprecetur. Non dubium, quin multò magis Christus deploret mortis suæ caussam, peccata nostra, fidei jacturam, interitum pietatis, Religionis oblivionem, deformitatem damnumque malitiæ.

Vers. 2.) Domine Deus salutis meæ: in die clamavi, & nocte coram te.
Vers. 3.) Intret in conspectu tuo oratio mea, inclinavi aurem tuam ad precem meam.

(Sensus loci.) D DOminum, ac Deum suum David, Christus, quivis pius auctorem vocans propriæ salutis, cujusque virtus numquam illius saluti defuerit, & in quo spes omnis sita sit salutis suæ, ait se salutis ejusdem præsentia, & favore valde indigentem, ipsum, ipsamque continenter diu, ac noctu, quo tempore vacant, quiescunt, dormiunt alii, inclamare, atque majorem in modum efflagitare, ut suam sinat in ejus conspectum orationem venire, & attendat arrectis, inclinatis, facilibus, faventibus auribus ad contentionem supplicis vocis & orationis, quam fundit ex intimo cordis affectu. Duo ponit quibus persuadeat & exoret, quod ipsum facere Deum deceat auctorem salutis; quod ipse pro sua parte præstet, ut perseveranter dies, noctesque, & ardenter oret. Potuit Christus ut homo, quod notant Euth. ac Niceph. appellare Patrem Dominum, Deumque. Ait præterea Euthym. diem & noctem particulariter intelligi, qua Christus proditus est: orationem, & preces aut quas habuit pro discipulis r, aut quas protulit, quādo petiit *transire à se calicem mortis* s. Eadem observantur verè à Latinis, & dies, noxque pro gemina, quā vocant fortuna prosperitatis & adversitatis, quemadmodum in Psalm. 41. t *In die mandavit Dominus misericordiam suam, & nocte canticum ejus.* (r Joa. 17. 1. s Mat. 26. 39. t vers. 9.)